

VISSZAEMLEKEZÉSEK

MARTIN KORNÉL

A GIMNÁZIUMTÓL A LUDOVIKÁIG

Egyre fárasztóbb az olvasás így 84 felé. Gyengül a látás, romlik a percepciók képesség. Nem ritkán újra át kell futnom egy-egy mondatot, bekezdést, hogy megértsem. Hát még az írás! Ahhoz már ösztönzőre van szükség. „Senex est laudator temporis acti” mondja Horatius.¹ Így hatottak rám – mint huszárlóra a trombitászó – vitéz Szabó Aladár egykori honvéd karpaszományos örvezető, tartalékos tiszt iskolai bajtársam emlékező sorai.²

Bár távolról sem dicsérni szeretném, vénségemre, a laudációra kevésbé méltó elmúlt időket, de – mit tagadjam – éppen a viszontagságok szelődülnek több, mint fél évszázad múltával anekdoták-ká, és jobbra kitorolhatetlen emlékekké. A memória persze szelektál, amit gyakorta felidézünk, megmarad, a többi kiesik. Ami marad, az a visszaemlékezések természetéből eredően – nolens–volens³ – szubjektív, és egyben önigazolás is. Még szomorúbb, hogy kontrollra alig van lehetőség. A „szilágysomlyóiak” közül már csak ketten élünk,⁴ a „rimaszombatiak” közül még Tóky Laci és Szentpétery Miklós.

A címnek, noha analogonja, nincsen köze Kádár Gyula korszakos, nagy ívű munkájához.⁵ A következőkben mindössze egyfajta alulnézetről, voltaképp a polgári életből a hivatásos katonatiszti pályához vezető főiskolára jutáshoz megkövetelt egy éves csapatszolgálatról – és az oda vezető útról – lesz szó, a sajátos humorú Szabó Aladár-emlékezés pedig beszédes példát nyújthat a megmaradt emlékek egymást kiegészítő egybevetéséhez.

Mitől lesz az ember katona?

1941. október 11., Keleti pályaudvar. A 424-es mozdony feldohog. Szinte látom – mint annyiszor a balatonmáriafürdői állomáson –, amint megpördíti kerekeit, hogy azután méltóságteljesen húzzon kifelé, ezúttal a nagyváradi személyvonattal. A zsúfolt harmadosztályú kocsi két emberrel ültünk egymás mellett Pistával. Vadonatúj katonaládánkra pillantva még nehezebb visszafojtanom a belső remegést: mibe vágtam bele, hova visz a vonat, mi lesz a végállomás?

Pista kedélyes, mint mindig, de látom, ő sem éppen nyugodt. Gyerekkorunk óta barátom – az első elemi iskolai osztályok közös lutheránus hittanóráján ismerkedtünk meg hat évesen. Barátságunk azóta tart s most, a sors különös véletlene folytán, együtt indulunk addigi életünk legnagyobb, sorsfordító kalandjára. „Alea iacta est” ismételtetem magamban a caesari közhelyet, mi-

¹ Az öregember az elmúlt idők dicsőítője.

² A Dél-Afrikában elhunyt szerző fia által a Hadtörténelmi Intézetnek megküldött írásba dr. Bonhardt Attila alezredes, igazgató helyettes úr nyújtott betekintést. Biztatását, támogatását saját emlékeim papírra vetésére, és értékes szakkiegészítéseit e helyt is szívből köszönöm. Őszinte köszönetem illeti Csákváry Ferenc főszervező urat, a közlési lehetőség felkínálásáért és a sajtó alá rendezésért, dr. Stefániai Vilmos mérnök urat pedig a szöveg számítógépes feldolgozásában nyújtott nélkülözhetetlen segítségéért.

³ Akarva–akaratlanul.

⁴ A kéziratot 2006 Húsvétján fejeztem be. Wels Pista barátom 2007. február 6-án elhunyt.

⁵ Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronköhidáig. Budapest, 1978. A szerző a M. kir. Honvédség vezérkari ezredese volt. Írásában az úgynevezett Horthy-hadseregben befutott katonai pályájára emlékezik vissza. Viszsaemlékezése az első olyan munka, amely a két világháború közötti időszakról és Magyarország második világháborús részvételéről, volt horthysta katonatiszt tollából, Magyarországon könyv formájában megjelenhetett.

közben arra gondolok, hogy volt-e értelme a hatévi latintanulásnak, és vajon lesz-e valamikor is haszna? – De hiszen most nem ez a fontos! A Hazát akarom, akarjuk szolgálni!

Mitől lesz az ember katona? – Nos ez a slaposnak tűnő kérdő mondat voltaképp két konkrét kérdést takar. Az első: ugyan mi indít egy konzolidált családi körülmények között felnevelkedett 18 éves budapesti – budai – fiatalat arra, hogy ilyen pályát válasszon; a második: mi mindenen kell keresztül mennie, átesnie, hogy katonává váljék.

Életem kilencedik évtizedében, fogó emlékeim között kutatva, erre próbálok válaszolni.

Hosszú út a bevonulásig

A budai, Attila úti Verbőczy István Reálgimnázium (ma Petőfi Sándor Gimnázium) a tanulmányi versenyek eredményét tekintve a legjobb állami iskolának számított. Az oktatásra, nevelésre (akkor még ez utóbbira is súlyt helyeztek, a fegyelemről nem is beszélve) rányomta bélyegét a megcsonkított, megnyomorított ország állapota. A „Trianoni nemzedék” tagjai voltunk – a kitűnő Eszenyi-könyv címét idézve⁶ – mi, civil iskolások is, valamennyien. Ezt bizonyították egyebek közt az ócska, véséssel teli padok, a csonka haza kénes barnaszénétől büzlő Meidinger kályhák, a lépésmarta lépcsők, a szegénységet leginkább eláruló állapotú mosdókról, vécékről nem is szólva. A kincstár nyomorát mutatta, hogy a fővárosi és egyházi iskolák jobb karban voltak, mint az államiak. Mindezek ellenére a kezdetben irgalmatlanul hosszúnak tűnő nyolc tanév viharos gyorsasággal telt el. Kiváló tanárainknak köszönhetően máig idézgetem a magyar költészet legjavát, értetlenül szemlélve a memoriter manapság divatos üldözését. A Sorbonne-t végzett dr. Tóth Géza matézis és fizika órái, dr. Stimakovits László „szájbarágós” történelemoktatása és remek – ingyenes – külön művészettörténeti előadásai, dr. Várady Zoltán magyar tanítása, dr. Simon László latinórái mind-mind élményszámba mentek. A vasszigorú Várady óráin pissenés sem hallatszott. Szvengáli⁷-nézése még szuggesztívabbá tette. Egyszer egy renitenkedőre imígyen szólt rá: „Mondd, meg vagy te bolondulva? Ki akarsz kezdeni velem?” Igazgatóhelyettesként Bárány Tamás koszorús írónkat (egy évvel járt fölöttem) fegyelmi vétség miatt ő távolította el az iskolából. Mindezt azért említem, hogy rámutassak, a rend, fegyelem nem állt távol tőlünk. Igen ám, de fegyelmet követelő tanáraink mögött ott rejtőzött a tekintélyt parancsoló, fölényes tudás! Ez aztán bizony nem mindig volt jelen (hogy finom legyek) a katonaságnál. No, de nem kívánok előre szaladni.

Várady dr. élményszerű magyarázatai során ismerkedtünk meg egyebek közt Taine „milieu elméletével.” (H. Taine XIX. századi francia tudós, író, műtörténész műelméletében a hegeli dialektikával egyesítette a természettudományos gondolkodást. Tézisei szerint az alkotás maga három fejlődéstörténeti tényező eredője, ezek: a race [ma genomnak mondanánk], a milieu [a közvetlen környezet] és a moment [a történelmi események]). A tézisek – úgy vélem – általánosíthatók. Az ember – az egyén – habitusát, külső, belső lényét a három tényező szuperpozíciójából adódó bonyolult kölcsönhatás szabja meg, egyúttal magában hordva a változás lehetőségét, vagy éppen mélyszerét is. Nos, minderről tengernyi példát látva győződhetett meg élete során generáción minden gondolkodó tanúja – kezdve saját magán.

No, de nem erről és nem is a mindannyiunk lényét leginkább formáló középiskoláról kívánok részletesen írni, csupán néhány, a kort olyannyira jellemző megjegyzést hadd tegyek még, előljáróban.

A nyolcadik gimnáziumi osztályt lezáró tradicionális, szuverén ballagás (ma talán már az óvodások is ballagnak) egy szál virággal a kézben, a Gaudeamus mellett pentatonikus magyar népdalokat (Elindultam szép hazámból, Elmegyek, elmegyek, hosszú útra megyek, Ahol én elmegyek) és az elmaradhatatlan Ballag már a vén diák-ot énekelve, áhítatos szerénységgel folyt le, holott a gimnáziumi végzettség és az azt betetőző érettségi annak idején – még 1941-ben is – afféle határkö

⁶ *Eszenyi László*: Trianoni nemzedék. Budapest, 1998. Az egykori m. kir. vezérkari tiszt önéletírásában a honvédség tisztikara azon, fiatalabb nemzedékének sorsát, életségelméletét mutatja be, melynek neveltetésére és pályafutására döntően rányomta bélyegét a trianoni békediktátum.

⁷ *Gerald du Maurier*: Trilby című regényének (1894) főszereplője; hipnotizőr.

volt. Aki maturált, „úriembernek” számított, nyitva állt előtte az áhított tisztviselői pálya megannyi változata és persze az egyetemek. Ez utóbbiakhoz általában elég volt a jeles, vagy jó érettségi, felvételi vizsga csak a Ludovikához és a kapcsolt intézetekhez kellett. Mi az utolsó éveit értük meg ennek a „boldog békeidőkre” (amint a Monarchia éveit emlegették) sokban emlékeztető, bár összehasonlíthatatlanul szegényebb kornak; ámbár egyre inkább éreztük, hogy recseg-ropog körülötünk a világ, ez eleinte inkább némi reménnyel töltött el, hiszen úgy tűnt, lazul Trianon béklyója. A legszörnyűbb hagymázos álmokat sokszorosan felülmúló eljövendő évtizedekről sejtelmünk sem volt, nem is lehetett. Annak latolgatása pedig, hogy mindezeket keresztül hova jutottunk, kívül esik írásom tárgykerén.

Nos, a kitűnő bizonyítványokat nem osztogatták olyan könnyen, mint manapság, jó, ha osztályonként néhány akadt. A mi 41 fős osztályunk kivételnek számított, valóságos agytröszt gyűlt benne össze kilenc kitüntetéssel és egy jelesen érettségizettel, ebből öten voltunk lutheránusok (az osztály 14 evangélikusából). Szervezési okból a lutheránusok az A osztályba, a kálvinisták (reformátusok) a B osztályba kerültek. Katolikusok és izraeliták mindkét osztályban voltak, elosztva.

A hazafias nevelés nyolc éven át magától értetődő volt számunkra, hiszen már a négyosztályos elemi iskolában is megismertük hazánk keserű sorsát. Ez a szellem a gimnáziumban nem csak a történelem és a magyar, hanem a többi tantárgy oktatását is áthatotta. Az első tanítási óra elején felállva mondtuk el a Papp-Váry Elemérné költötte, nemzeti imádságnak számító Magyar Hiszek-egy első versszakát:

*Hiszek egy Istenben,
Hiszek egy hazában,
Hiszek egy isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában. Ámen.*

Ha német óra volt az első, akkor németül:

*Ich glaube an einen Gott,
Ich glaube an ein Vaterland,
Ich glaube an eine ewige göttliche Gerechtigkeit,
Ich glaube an die Auferstehung Ungarns, Amen*

A napi politika csak lassan szivárgott be a gimnázium falai közé, a világpolitikai események felgyorsulásával, majd a hazánkat egyre inkább érintő sorsdöntő események egymásutánjában.

1934 nyarán – még csak az első gimnáziumi osztályon voltam túl – a balatonmáriafürdői vasútállomáson az újságíró, „mulya” Pista „Hinderbung (sic!) meghalt” kiáltozással kínálta a legfrissebb napilapokat. „A megvénült tannenbergi győző nem tudta megállítani Hitlert, most már ki fogja megállítani?” – tűnődött fennhangon sok vihart megélt Apám. Ez a felejthetetlen epizód hatással volt egész későbbi beállítottságomra. Amint ma jól ismert, a német elnök, Hindenburg parvenünek tartotta a „Böhmischer Gefreiter”-nek titulált, de bizony parlamenti választás útján hatalomra került kancellárt, aki hamarosan elnökké is avanzsált, majd „vezér és kancellár” címmel ruházta fel magát a nemzetiszocialista forradalom élén.

Miközben Hitler a gyálatos 1919-es Versailles-i békeszerződés korlátait kezdte döntögetni, Mussolini – az első európai jobboldali diktátor – 1934–35-ben elfoglalta Abesszíniát. (1944. december 29-én – amikor hadifogyokként Nagymaroson keresztül hajtottak ruszki öreink – pillantottam meg először a „halál a fasizmusra” feliratot. – Mi a fenét akarnak ezek Mussolinitól? – vetődött fel bennem a kérdés a „fascio,” az egykori római hatalmi jelkép, a szíjjal összefogott bárdos vesszőnyaláb olasz változata, a fudcio után elnevezett fascista mozgalom szokatlan, fonetikus írásmódja láttán. Ezt a szovjet által a nácizmusra használt megjelölést – talán, hogy még véletlenül se emlékeztessen a szocializmussal fennállt rokonságára – később a nyugat is átvette, akár a „vastapsot.”)

Az Olaszországgal szembeni népszövetségi szankciókban hazánk Itália mellé állt, Ausztriával együtt hármas gazdasági egyezményt is kötöttünk. Mindez már a felsejlő hitleri német „Drang” ellen is irányult. Bennünket, diákokat ebből egyelőre csak a kölcsönös államfői látogatások érintettek, a Hunyadi János úton felsorakoztatva, hosszas várakozás után (ízéltő a katonaságból) vidáman integettünk a kormányzó urunkkal és az olasz királlyal a várba hajtó díszes hintónak.

Hitler egymást követő lépései egyrészt sokakban reményt ébresztettek, hogy talán mi is megszabadulhatunk Trianon és a kisantant béklyójától, másrészt aggodva figyeltük a diktátor Ausztria felé kinyújtott kezét. Az 1934-es náci puccskísérlés és Dollfuss kancellár meggyilkolása intő jel volt. Ausztria után lehet, hogy mi következünk – mondta Apám. Az „Anschluss” 1938 márciusában osztrák üdvrivalgás közepette zajlott, Ausztriából Ostmark lett. A lelkesedést hamar követte a kijózanodás, amit legjobban egy – emlékezetemben megmaradt – verstördékkel jellemezhetek:

*Wir hatten ein Kaiser aus Gottesgnaden
jetzt ist da ein Führer aus Berchtesgaden,
„Ein Volk, ein Reich ein Führer”
und weniger essen, als früher.⁸*

Meg kell jegyezmem, hogy Ausztriában már az Anschluss előtt is alacsonyabb volt az átlagos életnivó, mint csonka hazánkban – bármennyire hihetetlenül is hangzik ma ez. (1937 nyarán egy hónapot diákként Grazban töltve személyesen is tapasztalhattam: ott ismertem meg, egyebek közt – vaj híján – a margarint és gyümölcsként a rebarbarakompótot.)

Nos, mi egyelőre megúsztuk a dolgot, de hírek érkeztek arról, hogy Ausztriában is megkezdődött a zsidóüldözés. Egyre markánsabban körvonalazódott idehaza a már említett tragikus kettősség, amely hazánk további sorsát, voltaképp a katasztrófával végződő kényszerpályát jellemzi: rettegés a nácizmustól, de remény Trianon revíziójára. Mi, diákok, ezt persze még nem nagyon éreztük. Tanulmányi kirándulás keretében átlátogattunk az egykori Léka, a burgenlandi Lockenhaus várába, és nevetve, szörnyülködve láttuk az árusoknál a horogkeresztes jelvényeket, karszalagokat.

Közben 1938 májusában Hitler flottaparádéra hívta meg Horthyt. Csak a második világháború után tudtuk meg, hogy egy Csehszlovákia elleni támadásba kívánta beugratni. A kormányzó – megfelelő haderő hiányára hivatkozva – bölcsen ellenállt. Alighanem ez volt az első – de nem az utolsó – lépése, amit Hitler – Ferenc József egykori szárnysegédével és a Monarchia admirális-flottaparancsnokával szembeni „Minderwertigkeitsgefühl”-jével⁹ tetézve – soha nem bocsátott meg.

Hitler így azután egyedül készült Csehszlovákia megtámadására a szudétanémetek felszabadításának ürügyén. Chamberlain angol miniszterelnök békéltetési politikája, az 1938 szeptember végi négyhatalmi „müncheni egyezmény” alapján, egyelőre elhárította a világháborús veszélyt. (Megint csak a háború után vált ismertté, hogy a Wehrmacht a tárgyalások meghiúsulása esetére puccsal készült Hitler ellen.)

Ha a nyugat bölcs politikusai sem látták, hogy a gyalázatos Versailles-i béke revízióját egy paranoiás örült hajtja végre, ugyan hogy lett volna ez a Trianonban még alávalóbban megcsonkított, megalázott szegény hazánktól – vezetőitől, népétől – elvárható? Felsejlett a revízió lehetősége, mindenekelőtt – aktuálisan – a Felvidéket tekintve. Az ifjúság megmozdult. Sok gimnazista is csatlakozott az egyetemisták tüntetéseikhez. Az egyikben, hatodikosként, magam is részt vettem. Néhány skandált szöveg megragadt emlékezetemben. Az egyikben az említett kettősség mutatkozott meg:

Piros, fehér, zöld, Pozsony magyar föld! / Piros fehér barna, Hitler le van szarva!

Egy másik rigmust az akkor divatos társas tánc a Lambeth walk dallamára énekelték:

*Tisó nem tud tisálni, / Hacha nem tud hachálni,
Jaross nem jar / És Stern Samu sem goj. Haj!¹⁰*

⁸ „Volt császáruk Isten kegyelméből, / Most van vezérünk Berchtesgadenből. / »Egy nép, egy ország, egy vezér,« / Csak a kaja kevesebb, mint előbb.”

⁹ Kisebrendűségi érzés.

¹⁰ Tisó páter szlovák pártelnök, később Szlovákia elnöke. Háborús bűnösként kivégzik. Hacha a müncheni egyezmény utáni csehszlovák elnök, majd „Quislingként” a Cseh–Morva Protektorátus elnöke. 1945 után háborús bűnökkel vádolva börtönben hal meg. Jaross Andor felvidéki magyar politikus, később inrédista. Hábo-

Komolyra fordítva a szót: 1938 november elején, a müncheni egyezmény nyomán létrehozott német–olasz döntőbizottság – Anglia és Franciaország egyetértő távolmaradása mellett – az „első bécsi döntésben” közel 12 000 km²-nyi területet juttatott vissza hazánknak, egymilliónál több, csaknem 90 %-ban magyar lakóssal, elsőként törve át ezzel a kisantant béklyóját. A csehszlovákokkal a határvonallról folyó alkudozást Teleki Pál vezette, kínos pontossággal ügyelve arra, hogy csak magyar többségű helységek, városok jussanak birtokunkba. A bevonulás csodálatos napjai következtek – megmaradt filmek és sokak, köztük Márai, írásai tanúsítják –, még ha ma már tudjuk is, hogy ezzel kerültünk az első történelmi csapdába.

A tárgyilagosság ugyanekkor azt kívánja, hogy megemlékezzem egy akkori felejthetetlen újról. Az első világháborút lezáró békeszerződésekben létrehozott és meggazdagodó Csehszlovákiában bizonyos fajta polgári demokrácia volt, ami jól megfért a magyar kisebbség elnyomásával. Az 1938 őszi felszabadult magyarok, abban a hitben, hogy végre ők is megszólhatnak, kifogásolták az új hazai adminisztráció egyes lépéseit, meg például azt is, hogy a cukor ára emelkedett. Erre Sztranyavszky Sándor, a képviselőház elnöke leteremtette – „Beneš által inaugurált szellemmel” vádolta – őket. Az országos felháborodást kiváltó incidensre a felvidéki származású pap-költő Mécs László versben válaszolt. A költeményt kitűztük az osztály ajtájára. Tanáraink sorra elolvasták, senki nem kifogásolta. Szövegét írásom végén mellékelem.¹¹ Ma persze – az elszakított területeken élő honfitársainkkal az élen – kiegyeznénk ehhez hasonlatos nehézségekkel...

Látványos kissé messze kanyarodtam írásom céljától, valójában a Felvidék magyarlakta részének visszacsatolása volt első, a nemzeti érzést eufórikussá fokozó esemény számomra és bizonyára többünk számára is, aminek hatására felvillant bennünk, hogy a hazát kellene szolgálni. Persze még csak hatodikosok voltunk, messze volt még az elhatározás és a döntés.

Szondi Lipót sorsanalízisében rámutat, hogy nem vagyunk a végzet kiszolgáltatottjai, döntéseinkért – amíg van szabad akaratumk – magunk vagyunk felelősek. Igen ám, de az elhatározás sok apró tárolt–kódolt élmény kölcsönhatására alakul ki – hogy a milióelméletre visszautaljak. Évtizedekkel később, kutatóintézetben, sok „tojásfejű” között dolgozva döbbsentem rá, hogy még a zsenik is mennyire ösztönéletet élnek. Az ősi vegetatív (autonóm) idegrendszer, latens indítékok hatására, gyakran pillanatok alatt dönt, a fejlődéstörténetileg sokkalta fiatalabb gondolkodás – az ész, a logika – csak arra szolgál, hogy a nem egyszer hibás, spontán döntést utólag – képességeinkhez mért színvonalon és meggyőző erővel – megindokoljuk, megmagyarázzuk. (Ebben, ugye, a politikusok járnak az élen.)

Telt múlt az idő, de a „Draufgänger”¹² Hitler nem pihent. 1939 márciusában annektálta a még megmaradt Csehországot Cseh–Morva Protektorátusként. (Szlovákia 1939. március 14-én Hitlerhű államként önállósult). Itt óhatatlanul szembe kerülünk a történészek által elfélt, de nem mindig elvetett „mi lett volna, ha?” kérdéssel. Hogyan alakul a világ, Európa és benne hazánk sorsa, ha ez az ember azon a ponton megáll? A nyugati hatalmak előtti hitelét ugyan már végképp elvesztette, de a megnövekedett, megerősödött Németország – figyelemmel a németek közismert felegyelmére, munkabírására és szervezőképességére (N. B. mára mindezek alaposan megkoptak) – még csodákra lett volna képes, hiszen a Nyugat nem akart háborút. A felemelkedés lendülete a Versailles-i nyomorból pedig még tartott.

1966–67-es majna-frankfurti tanulmányutam során az ottani fizikai-kémiai intézet igazgatójától, Hartmann professzortól hallottam egy felejthetetlen mondatot: „Wir Deutschen wurden mit unserem schlechten Schicksal noch immer fertig – mit dem guten noch nie!”¹³ A háborút követő „Wirtschaftswunder,” a német gazdasági csoda után az Európai Unió létrehozásában oroszlánrészt vállaló, ugyanakkor az NDK-ból újraegyesített keleti tartományok – „Mitteldeutschland” – átgondolatlan, sok százmilliárd márkás szanálása nyomán ma gazdaságilag vergődő hatalmas ország sorsa is igazolja a látnoki szavakat.

rús bűnősként végzik ki. Stern Samu vezető személyiség volt az izraelita hitközsgben. További sorsát nem ismerem.

¹¹ Egyébként hasonló gondokról tesznek említést a közelmúltban megjelent „Erdély a hadak útján” című kötet szerzői, Illésfalvi Péter, Szabó Péter és Számvéber Norbert. *Magyar Nemzet*, 2006. I. 14. 34.o.)

¹² Rámenős.

¹³ „Mi, németek, rossz sorsunkon eddig még mindig úrrá lettünk – a jón még soha.”

Nos, az előbbi „mi lett volna ha?” spekuláció lezárásaként két megjegyzés még ide kívánczok. Az első: nem tudható, hogy a kezdetben amerikai kölcsönökkel felpumpált és látszatjólétet teremtő hitleri német gazdaság milyen állapotban volt – mennyire volt eladósodva – 1938-ban. A második és talán még fontosabb: a diktatúra s a diktátor természetéből fakad, hogy képtelen megállni; a nemzet jogos sérelmeire épülő lelkesítő politika Németországban egyre kevésbé tudta elfedni a növekvő dríllt, a „gleichschaltolást”¹⁴ – benne a kíméletlen zsidóüldözéssel. Mi lehetett mindebből a kiút? További sikerek: hódítás, és ha másképp nem megy, akkor a háború!

Cseh–Morvaország német annektálására visszatérve, szegény hazánknak, mit tagadjuk – jól jött az újabb német lépés. 1939. március 15-én alkalom adódott a Kárpátalja – további 12 000 km² ősi magyar terület – visszafoglalására Szlovákiától, amit a németek, ha nem is támogattak, de eltűrték. (Csak utólag garantálták Szlovákia határait.) Ezzel – kijutva az ezeréves határra – közös lengyel–magyar és szovjet–magyar határszakasz is kialakult.

A hetedik osztályba léptünk a gimnáziumban, amikor Hitler – mivel a lengyelek nem engedtek zsarolásának – 1939. szeptember 1-jén, hamis ürüggyel, megtámadta Lengyelországot, megindítva ezzel a második világháborút. Az azonnali angol–francia hadüzenetre a diktátor – úgy tűnt – egy pillanatra megrettent: a rádióban közvetített beszédében szokatlanul visszafogottan eszterelte, hogy felveszi a szürke katonazubbonyt. A Blitzkrieg – a lengyel hadsereg lerohanása három hét alatt – bámulatba ejtette a világot, s miközben a világ álmélkodott, a Szovjetunió csendben megszállta Lengyelország keleti felét. A Molotov–Ribbentrop paktumról akkor nem sokat hallottunk, titkos záradékáról végképp semmit. A német atrocitások híre azonban a Kárpátokon át hozzánk menekülő lengyel katonák révén hamarosan elterjedt, az is, hogy a zsidókat sárga csillag viselésére kötelezik.

A Szovjetunió – miközben megtámadta Finnországot (és a világ tétlen csodálkozása közepette hatalmas erőfőlnye ellenére is csak kínnal-keservvel győzte le 1939–40 telén) felénk egyelőre barátságos arcát mutatta, sőt később – 1941 tavaszán – ünnepelesen visszaadta az 1849-ben zsákmányolt magyar zászlókat (az, hogy Rákosi kiadása is vele járt, nem volt publikus) – majd a Budapesti Nemzetközi Vásáron önálló pavilont nyitott.

A német hadsereg félévi „Sitzkrieg”¹⁵ után 1940 április elején Dániát megszállva, fél kézzel elfoglalta Norvégiát (először ütközve meg az angolokkal), majd május 10-én megtámadta és páncélosaival két hét alatt lerohanta a franciaországi angol–francia haderőt. A Mannstein tervezte „Sichelschnitt”¹⁶ hadművelet hadtörténelmi jelentőségű. Hitler azonban egyúttal elkövette első kapitális hibáját – no persze a háború megindításán túl –: Dunkerque előtt leállította páncélosait, és a bekerített briteknek a német légitámadások ellenére is sikerült mintegy 300 000 katonát áthajóznuk a csatornán.

Mindez, bármennyire nagyszabású volt is, távol esett tőlünk. Sokkal nagyobb izgalmat váltott ki a tanév végén, hogy a Szovjetunió igényt tart Besszarábiára és Észak-Bukovinára. Talán mi is reménykedhetünk a legfájóbb trianoni veszteség, Erdély visszatértében? Már a holt-dunaág Levente strandján élveztük a vakációt június végén, amikor meghallottuk a szovjet csapatok bevonulását a két román tartományba. A minisztertanács ülésezett, a honvédelmi tanács részleges mozgósítást rendelt el.

A honvédség felfegyverzése az 1938. évi győri „Darányi” program, közel egymilliárd pengő¹⁷ keretében, fokozódó ütemben folyt. A később hasznavehetetlennek bizonyult olasz Ansaldok¹⁸ mellett büszkén gyönyörködhetünk – egyebek közt – az új Toldi¹⁹ könnyű harckocsikban.

¹⁴ Egyenlősítést, uniformizálódást.

¹⁵ Ülőháború.

¹⁶ „Sarlóvágás.”

¹⁷ Apámtól tudtam, hogy a magyar aranypengő 28 akkori dollárcentet, illetve 77 Reichspfenniget ért!

¹⁸ Az Ansaldo 3,2 tonnás, kétszemélyes harcjármű, az 1930-as évek kedvelt harckocsi-fajtájának, a kis harckocsinak jellegzetes képviselője. A torony nélküli, mindössze egy ikergéppuskával felszerelt, személygépkocsi nagyságú páncélosból 150-et kapott a honvédség 1935–36-ban. A kis harckocsik a második világháború kezdetére elavult fegyverfajának számítottak. A honvédség Ansaldoit az 1941 nyarán elszenvedett súlyos veszteségek után kivonták a hadrendből. Megmaradt példányait kiképzési célokra alkalmazták.

A tengelyhatalmak²⁰ óva intették hazánkat Románia megtámadásától. Majd – román kérésre – a második bécsi döntés keretében, 1940. augusztus 30-án, visszacsatolták Észak-Erdélyt a Partiummal és a Székelyfölddel együtt –, összesen 43 000 km²-t, két és félmillió, több mint fele részben magyar lakossal. Lelkesedésünk határtalan volt. A filmhíradóban látott szeptemberi diadalmenet, a virágésó, a fogadások a kolozsvári ünnepléssel az élen, mind-mind szívszorító, felejtethetlen élményem azóta is. Énekeltük az Erdélyi indulót, mit sem hallottunk a katonai bevonulás témédek nehézségéről.

Keservesek voltak viszont hazánk számára a náci Németország által kikövetelt koncessziók: egyfelől különleges kedvezmények a hazai német kisebbségnek, másfelől – ami még súlyosabb – a zsidótörvények egymás utáni kikényszerítése. Az elsőként említett keretében egyebek közt német nyelvű oktatási kényszer szerepelt – az érintettek tiltakozása ellenére –, a Volksbund propagálásával pedig sikerült megszédíteni a hazai németiség egy részét, akik még nem sejtették, hogy fiataljait útja hamarosan a Waffen-SS-be vezet. A második kapcsán néhány mondatban ki kell térnem a később katasztrófába torkolló, máig ható sorskérdésre.

A náciizmus hatására a harmincas évek második felétől hazánkban is egyre erősödő „nemzeti-szocialista” mozgalmakat, mindenekelőtt a Szálasi-féle nyilaskeresztes „hungaristákat” Horthy és kormányai féken tudták tartani. Az erősödő német befolyás és a hazai szélsőjobb nyomásának együttes hatása azonban a magyar zsidóságot korlátozó törvényekbe torkollott. Az 1939-es úgynevezett második zsidótörvény már kemény anyagi és erkölcsi diszkriminációval sújtotta a hazain kívül, hogy közülük hárman odavesztek.

Gimnáziumi osztályunkban öt izraelita és néhány áttért társunkkal semmilyen konfliktusunk nem volt. Még az évődéseket is igyekeztünk kerülni. Vallási viták, a történelemórák nyomán, inkább a katolikusok és lutheránusok közt akadtak. Nyílt antiszemitizmusra sem a diákok, sem a tanárok részéről nem emlékszem. A későbbi üldöztetés ellen – noha elborzadva hallottuk – nem tudtunk mit tenni, a háború sodrában segíteni is csak nagyon keveset lehetett. Az érintettek helyzetét, lelkiállapotát pedig igazán csak évtized múltán – a kommunista diktatúrában – tudtam átérezeni, különösen, hogy közülük hárman odavesztek.

Az országban erősödő német propagandával szemben az osztály elitje volt a hangadó, a jeles tanulók, élükön Klaniczay Tiborral (a későbbi Eötvös kollégistával, majd egyetemi tanárral és a MTA rendes tagjával). Szekfüt, Illyést („Mi a magyar”), sőt – horribile dictu – Szabó Dezsőt olvastuk. A 7-es cserkészcsapat tagjai HÖK (Honvédcserkész Őrszervezői Kar) táborozáson vettek részt, hatásukra csak pentatonikus magyar népdalokat énekeltünk. A náci befolyás ellensúlyozásának szellemében már Brahms magyar táncai is „sváb zenének”(!) minősültek.

A hetedik osztályban légoltalmi-gázvédelmi, a nyolcadikban honvédelmi – levante – oktatás vette kezdetét. Vezetője Angyal Károly tartalékos zászlós volt. A kezdet kezdetén a jelentkezést gyakoroltuk. Minthogy addigi életemben csak tánciskolába jártam, a „végeztem” vezényszóra jobbra hajtottam végre a hátraarcot. Az oktató visszarendelt és persze kigúnyolt. Egy másik alkalommal a Szabadság téri országzászlót koszorúztuk meg. Oszlopban, párosan vonult fel a nyolcadik osztály, a járdáról sokan megbámultak minket. Jóleső érzés volt, kihúztam magamat. Évek múltán nem egyszer gondoltam rá, vajon mennyiben járulhatott hozzá a gúny miatt érzett dac, majd a masírozás sugallta összetartozást, erőt kiváltó érzés későbbi, végzetes elhatározásomhoz?

Igazából gimnáziumi éveim során mindvégig az áhított orvosi pálya lebegett előttem, fordulatot 1941 hozott. Két legjobb barátom, a már említett Wels Pista és a kelenföldi evangélikus lelkész

¹⁹ A Toldi az első, Magyarországon sorozatban gyártott harckocsi. A 6,8 tonnás páncélos gyártási jogát 1938-ban vették meg Svédországtól. A háromfős, szép vonalvezetésű harckocsi rendszeresítésekor még megfelelt a kor színvonalának, 1940-re azonban, amikor az első példányokat átadták, 5–13 mm-es páncélzata, valamint egy 20 mm-es nehézpuskából és egy géppuskából álló fegyverzete harckocsi-feladatok ellátására gyengének bizonyult. Összesen 190 db készült belőle, s a háború végéig rendszerben maradt. Bár 80 példányának páncélzatát megerősítették és fő fegyverét 40 mm-es ágyúra cserélték, továbbra is csak felderítő feladatokra volt alkalmas.

²⁰ Németország és Olaszország. Ma talán kevesen tudják már, hogy az „Achse,” a Berlin–Róma tengely elnevezés a korán elhunyt magyar miniszterelnöktől, Gömbös Gyulától ered, akit az ellenzéki humor nemzeti radikális programja kapcsán „Gömböliniként” emlegetett.

fia, Szántó János, gimnáziumi osztálytársam tavasszal elárulta, hogy megpályázza a Ludovikát. Ha sikerül, négy év után m. kir. hadnagyként – kész emberként – szolgálhatják a trianoni újultságából magához tért, gyarapodott hazát. Jőmagam, mint a legtöbb fiatal, mindenekeelőtt önállóságra vágytam. Szűk volt a családi ház. Igaz, hogy a katonaság kemény megkötöttség, de a szolgálatot letéve szabad ember vagyok, megbecsült pályán. Ma bizony már nehéz elképzelni, mekkora tekintélye volt egy aktív tisztnek. Ahogy félig tréfásan mondták – visszaulva a császári-királyi időkre – udvarképesnek számított. Ezzel szemben unokanővérem közel negyven éves, gyakorló orvos férje borús képet festett pályájáról. „Cselédkönyvesként,” sokévi nélkülözés, kiszolgáltatottság után, harmincas éveik közepén vált csak partiképesé. Ugyanakkor a honvédségtől háromévi csapatszolgálat után, főhadnagyi rangban, tisztos jövedelemmel lehetett jelentkezni az orvosi egyetemre. Nos, hogy a felsorolt tényezők – szüleim egyetértő támogatása mellett – milyen súllyal estek latba végső elhatározásomban, döntésemben, meg nem mondhatom. Csupán azért részleteztem, hogy ha ezek a sorok mai fiatalok kezébe kerülnének, láthassák: a pályaválasztás mindenkor kinnal, gyötrellemmel járt, az én esetemben pedig, négy kemény, keserves esztendő viszontagságai után, a semmibe vezetett, és még örülhettem, hogy egyáltalán életben maradtam. Egy régi német bölcsesség szerint: „Was uns nicht umbringt, macht uns stärker.” – Amibe nem pusztulunk bele, attól erősebbek leszünk. – Nos, ez volt, ez lett – tömören – a hozadék.

Visszatérve a második világháború időközben lezajlott eseményeihez: Hitler 1940 június végén – a „revanche” betetőzéseként – a hírhedt Compiègne-i vasúti kocsiban íratta alá a franciákkal a fegyverletételt, de – felkészültség híján – elmulasztotta a szigetország invázióját. Helyette, Göringre hallgatva, újabb döntő hibaként, légi háborúba kezdett Nagy-Britannia ellen. Minderről persze vajmi keveset tudtunk, csak akkor kaptuk fel a fejünket, amikor meghallottuk, hogy a britek 1940 augusztus végén megbombázták Berlint. (A diktátor bedőlt a cselnek, elrendelte London és más nagyvárosok bombázását a repülőterek helyett, s ezzel a Luftwaffe el is veszítette a RAF ellenében a légi háborút.)

Churchill tengeri blokádot hirdetett, mire Hitler a korlátlan tengeralattjáró háborúval válaszolt. A hírek elsüllyesztett „bruttó regisztertónnákkal” voltak tele.

Mussolini is megkezdte baklövésai sorozatát, hadserege 1940 őszén betört Líbiából Egyiptomba, majd – tízszeres túleredje ellenére – vereséget szenvedett. Októberben pedig a már megszállt Albániából támadta meg Görögországot, de onnan is hamarosan csúfosan visszaszorult.

Míndeközben – 1940 őszétől – a magyar politika a megnövekedett ország stabilizálásán fáradozott. Novemberben csatlakoztunk a szeptemberi német–olasz–japán háromhatalmi egyezményhez. Szlovákia, Románia hasonlóan járt el. Decemberben Belgrádban magyar–jugoszláv örök barátsági szerződést írtunk alá, 1941 elején Jugoszlávia is csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez.

Nagyjából ez idő tájt határoztam el, hogy megpályázom a Ludovikát. Derült égből villámcsapásként érkezett a hír 1941. március 27-én – egy nappal 18. születésnapom után –, hogy a Belgrádban lezajlott baloldali puccs miatt Hitler meg fogja szállni Jugoszláviát. Itt következett hazánk számára az a történelmi pillanat, amit a történészek máig vitatnak, óhatatlanul ismét szembekerülve a történelmietlen „mi lett volna, ha” kérdéssel. Talán nem tekinthető blaszfémianak, ha az elkövetkezett sorsdöntő eseménykort – benne Teleki Pál tragikus öngyilkosságával – egy korabeli keserű viccel jellemzem.

Kérdés: mennyi időbe telik a német csapatok Jugoszlávia elleni felvonulása Magyarországon keresztül, ha honvédségünk ellenáll és mennyibe akkor, ha átengedjük őket. Felelet: első esetben egy napba, a második esetben két napba. – Hogyhogy? – A második változat az ünneplő beszédek miatt nyúlik hosszabbra.

Komolyra fordítva a szót: lehet-e kétsége bárkinek is afelől, hogy az első eset következményeként már akkor náci-nyilas uralom alá kerül az ország és a háború végére a magyar zsidóság még sokkal nagyobb veszteséget szenved, a magyar baloldálnak pedig írmagja sem marad? Ennek fejében a béketárgyaláson, talán, a győztesek oldalára kerülhetünk volna, Csehszlovákiával együtt. Jó lenne, ha egyszer végiggondolnák mindezt azok, akik ma lehangosabban kárhoztatják az akkori döntés felelőseit, élen Horthyval.

Az események ismertek. Bár a honvédség csak Jugoszlávia összeomlása nyomán kezdte meg a hadműveleteket, kizárólag Bácska, a baranyai háromszög és Muraköz visszafoglalására, a magyar

lakosság védelmére, a brit lépés – a diplomáciai viszony megszakítása hazánkkal – kódolta a háború elvesztése esetére az újabb Trianont.

Vegyes érzelmeink ellenére érdeklődéssel szemléltük a Gellért téren a korlát mellől a rakparton végeláthatatlan sorban, tehergépkocsikon vonuló német csapatokat. Nem nagyon tetszett, de részemről – amint a bevezetőben jellemeztem – a kocka el volt vetve: talán tudok, tudunk majd gyarapodott szegény hazánknak segíteni. A büszke, kitűnően érettségizett ifjú még nem érezte mérhetetlen jelentéktelenségét – ahhoz előbb be kellett vonulnia.

Hitler még 1941 februárban legtehetségesebb hadvezérért, Rommelt küldte páncélos hadtestével Afrikába a megvert, megfogyott olasz hadsereg megsegítésére. Rommel kezdeti, váltakozó eredményű küzdelmek után páncélosaival sikert sikerre halmozott, és április elején elérte az egyiptomi határt.

A magyar fiatalság nagy részét érdekelte, izgatta a motorizáció – hazánkban akkor még személygépkocsikhoz is kevesen jutottak, és a Franciaországi majd afrikai német győzelmek nyomán egyre jobban imponáltak a harckocsik. Nem csoda hát, hogy ludovikás pályázatunkban mindhárom a páncélos fegyvernemhez – a később a lovasságot (huszárokat) és a kerékpárosokat, valamint a gépkocsizó lövészeket is magába foglaló gyors fegyvernem páncélos csapatnéhez – jelentkeztünk első helyen. S persze bekövetkezett a már említett – később sokaknál látott, tapasztalt – jelenség: spontán döntésünket „megideologizáltuk”. Mikor józanabb civilek arra intettek, hogy a harckocsiban meg is lehet halni, kifejtettük, hogy mennyivel jobb az, mint a repülőhalál, hiszen ott át kell élni a zuhanást, a tengeralattjáróban a fulladást, míg a kilőtt harckocsiban egy pillanat alatt a másvilágra kerülünk. Az már csak a sors keserű fintora, hogy 1944. augusztus 20-án avatott páncélos osztályunk hat hősi halottjából (októbertől márciusig, 30 %) egyiket sem harckocsiban érte a halál – ámbár kettőnek a sorsa, akik a budai kitörésben részt vettek, máig ismeretlen. Még első hősi halott osztálytársunk, ifj. vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc, „Cini” is kimászott kilőtt Toldijából, és közelharcban, szovjet géppisztolysorozat végzett vele.

Mi hárman pedig, barátok – a végzet játékaiként –, túléltek a háborút.

No, de attól még messze vagyunk. Míg az orvosi egyetemre zeneszóval sétálhattam volna be, az akadémiára kétszeri felvételi vizsga vezetett. Később hallottam, hogy a Honvédelmi Minisztérium elégedetlenkedett, mert a régebbi öt-hatszorossal szemben csak háromszoros volt a túljelentkezés és nem tudtak eléggé válogatni. A protekció persze szerepet játszhatott, mindenkinek volt valamilyen összeköttetése, legalábbis az információ szintjén, de az a fajta vesztegetéses, korrupciós vircsaft, amire ma oly gyakran fény derül, abban az időben csupán Romániából volt – hallomásból – ismert.

Június volt. Túlestünk az érettségén, szigorú tanáraink vidáman poharaztak velünk a banketten. Úgy éreztük, miénk a világ! Pista már lent, balatoni nyaralójukban, én a Levente strandon süttettem – jó előre – magam, amikor bombaként robbant a hír: Németország megtámadta a Szovjetuniót.

1941. június 22-ét írunk. Az első sokkot követő közvéleményre élénken emlékszem. A győztes nyugati hadjárat, a sikeres balkáni és a diadalmas afrikai hadműveletek után a német páncélosokat – a finn háború nyomán „agyaglábú óriásnak” ítélt – szovjet sem tudja majd megállítani. Még öt szibériai telet túlél, borulátó apám is csak annyit mondott: ha a németeknek a tél beállta előtt sikerül döntést elérniük, akkor győztek.

A kérdés az volt, mit tesz hazánk? Olaszország, Románia azonnal, Szlovákia, Horvátország, Finnország egy-két napra rá hadüzenettel csatlakozott a németekhez. A máig tisztázatlan eredetű kassai bombázás, egy kárpátaljai szovjet repülőtéremelés, de legfőképp a visszatért fél Erdély féltése a Hitler-kedvenc, náci Antonescu vezette, stréber Romániától, hazánkat is belerántotta a Führer végzetes hadjáratába: öt nappal később Bárdossy László miniszterelnök bejelentette a hadiállapot beálltát a Szovjetunióval.

Ugyan ki sejtette akkor, hogy Hitler már a „déli kalandok” – a balkáni hadművelet, majd Kréta elfoglalása és Rommel dicsőséges afrikai harcai – során az ember- és anyagveszteségeken túl legfőképpen pótolhatatlan idővesztéséget szenvedett. Ma úgy vélem, ez az előzmény önmagában is elegendő volt ahhoz, hogy náci Németország elveszítse a háborút.

Mi hárman – amennyire visszaemlékszem – vállrándítással intéztük el a dolgot. Egy pillanatra ugyan felvillant bennem a horatiusi mondat: „Post equitem sedet atra cura” – a lovas mögött ott ül a sötét gond, de még sok-sok mindent kellett végigélnem, hogy ez az aprócska érzés elhatalmasodjék rajtam. Az előttünk álló év csupán afféle bevezető volt.

Még egy boldog nyár, felejthetetlen hónap: Balatonmária, vitorlázás, és szerelem... Szerelem.

Augusztus végén aztán lelkesen készültünk az első felvételire. A vizsgatárgyak közt szereplő ábrázoló geometriára külön tanárt fogadtunk. A felvételi vizsgán néhány további gimnáziumi tárgy – így a matematika, magyar nyelv, főleg helyesírás – mellett a fizikai alkalmasság számított. Orvosi vizsgán fogyatékosként egyedül a rövidlátást fogadták el – 4 dioptriáig. Úszni, kerékpározni, bizonyos időn belül futni kellett. Némi szertornát is megköveteltek. Emlékszem, hogy a nyújtón a támaszba lendülés sikerült.

Míndez persze még értékesebb tette az eredményt: Mindhárman megfeleltünk és páncélos alakulathoz kaptunk behívót – mégpedig János a 3/I. harcokcsizászlóaljhoz, Munkácsra, mi pedig Pistával a 4/I. harcokcsizászlóaljhoz, Szilágysomlyóra. Csak jóval később derült ki, hogy szerencsénket az akkor elhatározott, de hamarosan visszafogott páncélos fegyvernemi fejlesztésnek köszönhattük.

„Aksjelöltek” csapatszolgálata

A magyar hivatásos honvédtisztképzés főiskoláira, a M. Kir. Honvéd Ludovika Akadémiára és társintézetébe a M. Kir. Bolyai János Honvéd Műszaki Akadémiára a negyvenes években két irányból lehetett bejutni, nevezetesen: a reáliskolának megfelelő, de katonai előképzést is nyújtó honvéd középiskolai nevelőintézetek egyikét elvégezve közvetlenül, illetve polgári középiskolai érettségi, akadémiai előfelvételi, egy éves tényleges karpaszományos legénységi szolgálat (benne a tartalékos tiszti iskola I. évfolyamának sikeres elvégzése), majd egy második felvételi vizsga sikeres letétele után. Kivételt az 1942. december 6-án felavatott – 1940-ben bevonult – évfolyam képezett, akik közt – a haderő sürgössé vált bővítése érdekében – fentiek felül a tényleges idejüket leszolgált tartalékos zászlósok is pályázhattak, s kerültek be az akadémiákra, későbbi ranghelyesbítéssel. A hároméves képzést – már a 42 decemberben avatottak esetében is kurtítva – 1943-ban két évre vonták össze, így került sor az 1943. augusztus 20-i, majd – esetünkben – az 1944. augusztus 20-i avatásra.

A tartalékos tiszti-képzés az általános hadkötelezettség keretében történt, így már csak apáink emlegették a Monarchiából eredő anakronisztikus „önkéntes” jelzöt. Ebből annyi maradt, hogy a középiskolát eredményesen elvégzett (az érettségi nem volt követelmény) „sorozottak,” majd alkalmasság esetén 20 évesen behívtak zubbonyuk ujján – megkülönböztetésül – karpaszományt viseltek, laktanyán kívül kamgarn zubbonyt, fekete pantallót, cúgos cipőt viselhettek, piszkos munkától mentesítve voltak, és két évi szolgálat, valamint a tartalékos tiszti iskola két évfolyamának elvégzése után tisztjelölti – zászlósi – előléptetésre számíthattak. Az akadémikus-jelöltek – röviden „aksjelöltek” – számára – akikre egyébként valóban illet az önkéntes jelző – ebből volt egy év előírva.

Nos, mindezekről – a nagyváradi vonaton – összesen annyit tudtunk, hogy 1941. október 13-án be kell vonulnunk a szilágysomlyói laktanyába, az egy éves katonai („csapat-”) szolgálat megkezdésére.

Váradon unokabátyámnál, a M. kir. Posta vezetőjénél éjszakáztunk, majd másnap zsúfolt, ócska vonaton, tekervényes úton érkeztünk meg a Kraszna-parti kisvárosba s kötöttünk ki egyetlen szállodájában.

13-án reggel – baljós szám – még utoljára elegáns civilként, a helyi taxira – konflisra – pakoltuk a katonaládánkat, és elhajtottunk a város szélén épült laktanyához. Impozáns háromemeletes épület volt, sártenger közepette. Találtunk egy bejáratot „10. század” felirattal. Ez állt a behívónkon is, hát ládával a kézben odamásztunk a sárban, de az ör nem engedett be. Jó kezdés! Az előkerült őrparancsnok legorombított és a távolabbi főkapuhoz utasított. (Ezt az első letolást, egyelőre csak finoman, „b” nélkül, még számtalan követte.) Tovább tapicskáltunk a sárban nehéz ládáinkkal, majd a főbejáraton át felkísértek a III. emeletre. Bevonultunk.

Már papírra vettem ezt a fejezetet, amikor váratlanul sikerült – 1970-ben elhunyt anyám holmijai között – rábukkannom egykori, szüleimnek írt leveleimre. Így most már a bőség zavarával küzdve, helyenként néhány idézettel egészíthettem ki a már leírtakat.

„A laktanyában már nagy tömeg volt. Bevezettek egy kiürített hálóterembe és két csoportra osztottak, mert a laktanyában van a 6/1. tüzérsztály is. Rengeteg volt az egyszerű földműves, akik csupa rongy ruhában jöttek, sőt volt kb. 20 oláh is, akik részben bocskorban, részben mezítláb érkeztek.”

A karpaszományosokat különválasztották. Orvosi vizsga következett, sokadszor – megfelelő-tünk. A harcokcsizászlóalj parancsnoka, dr. vitéz Balsay László őrnagy rövid üdvözlőbeszédet intézett a bevonultakhoz, s máris a „századkörletben” találtuk magunkat. Egy Hegyi Aladár nevű karpaszományos tizedes (később hadapród őrmester) beavatott a külön művészetet jelentő ágyazás és polcrend titkaiba. Délután beöltöztünk.

Az egyenruházatot a honvédségnél négy kategóriába sorolták: új, hadi használható, gyakorló, selejt. Katonatorténetekben közhelynek számít, hogy a raktárban mindenki pokrócára odadobtak egy-egy darabot – rohamsisakot, csajkát, kulacsot, kenyérszakot, zubbonyt, nadrágot, bakancsot, sapkát, köpenyt, váltás fehérneműt, kapcát – persze „gyakorló” minőségben –, aztán cserélgettünk. Aki nem talált megfelelőt, kérhetet másikat, de azt hamar megtanultuk, hogy nem jó feltűnni, nem jó, ha – szakzsargonban szólva – „kiszúrják” az embert.

Külön tanulmányt érdemelt a nadrág. A bürcsönadrágnak, vagy gyalogbürcsnek csúfolt találmánya a régi hadsereg bricseszét és lábszártekeresztét váltotta fel – utóbbi szabályos feltekeréséről rémeket meséltek öreg tisztetek. Az új kreáció egybeszabott alsó része a lábszáron három gombbal záródott és, a különböző vádliátmérők következtében, még megfelelő nadrágnagyság esetén is többnyire vagy szűk, vagy bő volt. Magam azzal kezdettem, hogy átvarrtam a gombokat – de még néhány hiányzó zubbony- és köpenygombot is pótolnom kellett. Ki tudja, miért nem lehetett pantallót rendszeresíteni. Irigykedve néztük az utászokat, árkászokat bokapánttal összefogott, hosszú nadrágjukban, pláne ha még rövid szárú csizmájuk is volt, amit – ugye – nem kellett fűzőgetni. A cipőfűző helyetti bakancsszíj el is szakadt, pótlásán a kantinos keresett. Bakancsunk fordított bőrből készült, és ha valaki történetesen újhoz jutott, hetekbe telt, amíg simára, fényesre tudta pucolni. A tükörfényt adó, vízben, nyálban oldódó suvikszot („Lulu” fénymázat) hadbiztosi rendelet tiltotta. Megkeményítette, szárítottá bőrt, a vizet átengedte, fekete tócsát hagyott maga után. Igen ám, de a bőrápoló Schmoll pasztától nem lett elég fényes a bakancs, márpedig az követelmény volt, így aztán köptünk és suvikszoltunk, megnyitva ezzel a „kincstári” ostobaságok sorát. Köpenyként – helyi specialitásként – a csehektől megmaradt, zöld csalánszövetből készült, rossz szabású szörnyűséget viseltünk – később meg is gyúlt vele a bajom.

Persze vidáman tettük túl magunkat mindezen. Lelkesedésünkéből még bőven futotta, pláne, hogy a karpoknak vadonatúj kimenő ruhát ígértek néhány hét után. Civil ruhánkat csomagban hazaküldtük, valamint a ládánk tartalmának jó részét is, mivel kiderült, hogy a „ládarend” is követelmény, a ládán kívül pedig semmi nem tartható.

A századkörlet legénységi hálótermében mintegy negyven, újabban rendszeresített stabil „Árkay” ágy várt bennünket, kettesével csoportosítva. A matracként szolgáló szalmazsákról hamarosan kiderült, hogy nincs sarkosra tömve. Szalma persze volt, így mindjárt ebbe is bele kellett tanulnunk. Az aksjelöltek, rajparancsnokokkal a terem végén kaptak helyet, magam Pistával párban. Fejünk fölött polc az összehajtott köpenyek, rohamsisaknak. Katonaládánkat – köznapiasan „kuffer” volt a neve – az ágyvég alá kellett tolni, „elvásgálag.” Meleget – később – egy hatalmas fafűtéses cserépkályha szolgáltatott – no meg a testünk. A hideg vizes mosdó és a piszoár a terem végéből, a melléklépcsőházból nyílt. A vizet az udvaron lévő artézi kútból motorral pumpálták fel naponta egy-két órára, de a harmadik emeletre nem mindig jutott. A meleg vizet elfelejthettük. Vécét a románok az új épületbe csak a tiszték és tiszthelyettesek számára tervezték, így „komolyabb ügyek” tekintetében az udvaron létesített, mintegy 40 férőhelyes, nyitott reterátra kellett jár-nunk. A gerendákon kucorogva szokatlan látványt nyújtott a szélesen elterülő ürülék a tetején mászkáló, eladdig ismeretlen, természetes nyüvekkel, az illatról nem is szólva. (N. B. századparancsnokunk később megengedte a karpoknak a kulccsal zárt tisztí vécé használatát.)

A konyha szintén az épületen kívülre szorult, és persze étkezőről szó sem volt, így mindvégig, hóban, fagyban is ott álltunk az udvaron sorban a „gulyáságyúk” előtt, kezünkben az alumínium „evőcsészével” (a csajka kincstári neve). Hogy mi került bele, arra még visszatérek.

Első rajparancsnokul egy Kiss nevű szakaszvezetőt kaptunk. Istenentül káromkodott, de alapeljárásban véve jóindulatúan igyekezett bevezetni bennünket az újoncéletet megkönnyítő sok apró „finomságba,” néha még uraknak is szólított minket. A káromkodás egyébként a tisztetek, tisztelhetettek részéről természetesnek tűnt, paradox módon nemegyszer szinte feloldotta a konfliktusokat, és könnyebben viseltük, mint a rideg, rosszindulatú kib..., szóval kitolásokat.

Századparancsnokunk, Zánk Géza százados, jóvágású, elegáns katona volt. Első „hegyi beszédét” (a mindenkori előljárók részéről elhangzott megszámlálhatatlan szónoklat gyűjtőneve, amiket békésen hallgattunk, mert legalább addig sem kellett mást csinálni) a következőkkel fejezte be: „mert jó ember a magyar ember, csak két hibája van, hazudik és káromkodik – az i... b... meg!”

A század karpaszományosai között, a hadkötelezettségnek megfelelően, civilből behívottak is voltak köztünk az első hetekben, így Bozóti Lajos negyedéves jogász, de az eleinte szétszórt aksjelölteket később a 10. századnál vonták össze, a többi karpot a 11., illetve 12. századhoz helyezték át. (Akkor ismerkedtünk meg a verbeli antimilitarista Lalival, akit mindjárt megkedveltünk, később a karpiskolán is találkoztunk, majd a háború és kilenc év Gulág után futott össze ismét velünk s a barátságunk elhunytáig tartott.)

Két erdélyi fiú is került az aksjelöltek közé, történetesen névsorunk elejére: Dabóczy Jenő és Faller Tibor. Mi többiek – Ferenczy Pál, Herendi Ödön, Kappel Tibor, jómagam, Valnicsek Lóránt, Wels István – valamennyien anyaországiak, Herendi kivételével budapestiek voltunk.

Mikor az első esték egyikén lemerészkedtünk a kantineba, egy Orbach nevű szakaszvezető pohárral a kezében teli torokból énekelte hogy „Budán, este tíz óra után, csak a szellő a Dunán s a szívünk muzsikál,” majd hozzánk fordult: „Nem volt kár otthagyni a szép civil életet?” Amikor később nemegyszer elővett a honvágy, mindig visszagondoltam erre a jelenetre. (Szentségtörés volna részemről bármilyen analógiát keresni a Nagyságos Fejedelemmel, néha mégis eszembe jutott bölcs cigányának mondása, amikor ura 1711-ben búcsút intett hazájának.: „Itthagyd a vagyont, keresed a nincsent.”) De hiszen, ha most helytállunk, szép jövő vár, és a hazának szüksége van ránk...!

Alakulatunk számozása kapcsán szólnom kell néhány szót a honvédség páncélosairól. A trianoni békediktátum miatt a páncélosok szervezése „bújtatva,” a rendőrujonc-iskolában, a RUISK-ban kezdődött. Onnan eredt a sötétkék paroli, amit büszkén viseltünk, akár a huszárok a világoskéket, hogy azután a kerékpárosokkal és gépkocsizó lövészekkel „gyors fegyveremmmé” olvasztva valamennyien a középkéket kapjuk.

A magyar páncélos alakulatok mind részt vettek a Gyorshadtest 1941 nyári és őszi ukrainai hadműveleteiben. Eközben a hátszágban megtervezték a harcokcialakulatok fejlesztésének újabb ütemét, ami éppen bevonulásunkkor, 1941 októberében lépett életbe. Eszerint a Gyorshadtest kötelékén belül megalakult a 2. páncélosadosztály-parancsnokság, amelynek alárendeltségébe a 2. harcoksidandár és a 2. gépkocsizó lövészdandár került. A harcoksidandár fő erejét az 1. harcokcsiezred 1/I. (Rimaszombat), 2/I. (Rétság), 3/I. (Munkács) és 4/I. (Szilágysomlyó) hadrendi számot viselő harcokcsizászlóaljai alkották. A zászlóaljak számozása a páncélos erők további fejlesztésének tervét tükrözte, mely szerint a később felállításra kerülő 2., 3. és 4. harcokcsiezred magját a fenti zászlóaljak képezték volna. A két, már meglévő gépkocsizó dandár állományába tartozó 9. és 11. harcokcsizászlóalj 31. (Jászberény) és 32. (Nyírbátor) önálló harcokcsizászlóalj elnevezéssel megmaradt a dandárok kötelékében. Az újonnan felállított harcokcsizászlóaljakat a gyártásból folyamatosan kikerülő új harcokcsikkal kívánták felszerelni. Személyi állományukat a megszűnő kerékpáros zászlóaljak legénységéből, illetve a régi harcokcsiszázadok új alakulatok közt szétszórt, tapasztalt személyzetéből töltötték fel. Így a mi 4/I. zászlóaljunk a – később soha meg nem alakított – 4. harcokcsiezred I. zászlóalja lett volna, habár a századok számozása – 10., 11., 12. –, e logikának ellentmondva, mégis egy ezredre utalt.

Zászlóaljunk magját a szegedi 13. kerékpáros zászlóalj pótkerete (újabb nevén vmk. – „viszszamaradó különítmény”), valamint a jászberényi, de a frontról egyenesen Szilágysomlyóra viszszatért „Kárpáti” harcokcsiszázad képezte. (A századparancsnok, a harcedzett, kitüntetett Kárpáti

Tibor százados, más beosztást kapott.) Jó néhányan csak október végén jöttek meg – ehhez járultak még a behívott újoncok.

A tisztikarból – csak a fiatalok, a szakaszparancsnokok közül emlékszem néhányra, így mindekelelőtt 10. századbeli előjárónkra, Záhonyi Andrásra. Őt Láng Tiborral együtt 1941. augusztus 20-án avatták, páncélosként. Ugyancsak 1941-ben avatott, de kerékpáros volt vitéz Gérecz Ödön (az 1956-os forradalom és szabadságharcban hősi halált halt költő, Gérecz Attila bátyja), valamint Tóth Sándor, a 11., illetve 12. századnál. Volt a zászlóaljnál még egy továbbszolgáló (tartalékos zászlósból aktivált) Vince nevű hadnagy is.

Október 26-i második levelemben már részletesen beszámoltam szüleimnek újoncéletünkről, a napirendről: 6.00 ébresztő, 6.30 csukló (reggeli torna) – időjárástól függetlenül – az udvaron, 7.00 mosdás (már, ha van víz a mosdóban) 7.30 reggeli, 8.00 sorakozó az udvaron, majd kiképzés a szakaszparancsnokunk vezetésével 11.00-ig. 11. 30 ebéd, 12.00–14.00 között pihenő (cipő- és ruhatisztítás, gombfelvarrás, stb.), 14.00–17.00 között kiképzés, 17.00 parancskihirdetés, levélkiosztás, 17.30 vacsora 18.00-tól 21.00-ig elméletileg pihenő, de a gyakorlatban már 18.00-tól fegyvertisztítás, majd ágyazás, mosdás. 20.45-kor mindenkinek ágyban a helye. Az eleinte terhes időbeosztást hamarosan megszoktuk. Hadnagy urunk, szakaszparancsnokunk – amint írtam – „a lehető legrendesebb ember” volt. Nekünk, karpoknak bevallotta, hogy a héthetes gyalogsági (újonc) kiképzés anyagát egy hét alatt meg tudnánk tanulni, de ő csak annyit segíthet, hogy egy rajba tesz bennünket. A rossz idő esetén tartott elméleti kiképzést – pl. Magyarország földrajzát – bizony untuk. A században 20 analfabéta volt.

Emlékszem, hogy a legtöbb gond a behívott románokkal (oláh parasztokkal) akadt. Annak ellenére, hogy a páncélosok úgynevezett „védett alakulatnak” minősültek, mégis hozzánk kerültek, talán mert magyar nevűek voltak – pl. Pap, Haragos – noha egy szót sem tudtak magyarul. Ki volt adva, hogy türelmesen, emberségesen kell bánni velük, Faller Tibor, aki perfektil beszélt románul, szorgalmasan fordított a kiképzés során – ettől persze még unalmasabb volt az egész. A rajparancsnok tisztetek vért izzadtak a nagy udvariaskodásban, a románok jó része mégis heteken belül megszökött. Hamarosan elfogták őket és büntetőszázadba kerültek. Valószínű, hogy attól sem váltak jó magyarokká.

A karpaszományos raj persze könnyedén lett első a kiképzésben a században. Elsajátítottuk a „zárt rend” alakításait, azon belül a díszlépéshez vezető „tagozott menetet”. Mindez ma nem létezik, az ütem is túl lassú, nem is csoda, hogy a mai díszmenet csak árnyéka a réginek. Megtanultuk és begyakoroltuk a puskafogásokat, és megismertük a puskát – az első világháborúból itt maradt, karabélyá kurtított, az új, hegyes löszer miatt felfűrt töltényűrű, 9 mm-es Mannlichert. (A szintén rendszeresített forgó zárdugattyús Mauser puskákhoz csak az Akadémián jutottunk – amikor igazából már a géppisztolyt, meg az automata puskát, vagy gépkarabélyt, a Sturmgewehr kellett volna forszírozni. Szegény megcsönkített, kirabolt hazánk honvédsége – bármint erőlködött is a kormány – soha nem tudta hátrányát behozni.)

A Kárpáti-század teljes harcokcsianyaga a fronton maradt, így állományunkat egy darab Toldi jelentette, egyelőre csak bemutatására került sor. Mondanom sem kell, hogy nagyon tetszett, hiszen akkor még fogalmunk sem volt a német, vagy az orosz, majd amerikai harcokcsianyagról.

A legénységet csoportokra osztották – leendő motorkerékpárosokra, személy-, tehergépkocsi- és harcokcsivezetőkre, harcokcsilövészekre és rádiósokra. A karpaszományosokat később, a karpiskolán, az összes ágazatra kiképezték. Egyelőre a gyalogos kiképzés folyt. Részt vettünk éjjeli gyakorlaton: éjjeli látást, harcot, rakétákat mutattak be.

Záhonyi hadnagy néha külön is foglalkozott velünk, aksjelölt karpokkal. Remek ember volt, mindent megtett értünk, csak szeretettel emlékezem vissza rá. Ő testesítette meg azt a fiatal páncélos tisztit ideált, aki – bevonulásom utáni lelkesedésemben – magam is szerettem volna lenni. Sok mindent kellett az elkövetkező 52 hónap katonaidőmben megérem, megtapasztalnom, elviselnem, hogy ezt az idealizmust és kezdeti lelkesedést kiölje belőlem; helyét, míg csak az egyenruhát végleg le nem vethettem, a katonai becsület és kötelességteljesítés belső kényszere foglalta el.

De még csak a legelején tartottunk. Kézigránátdobást gyakoroltunk. Pista jeleskedett, a legjobb volt köztünk. Sikerén felbuzdulva kedélyeskedni próbált az amúgy – szolgálaton kívül – közvetlen Záhonyival. A hadnagy (akadémiai becenevei: Mongúz, Gurgula) a szemét forgatta és kicsit racscolva rámondott: „Ne röhögjön Wels, mert kihallgatásra vágom!” Szerencsére egyikük se gondol-

ta, vette komolyan. Másnap zimankós, szeles havas esős idő volt. Nincs kivonulás, a lovardában lesz oktatás, rendelkezett a hadnagy. Jó egy évvel később, az akadémiai páncélos század irodájában rábukkantam egy fenyítésre. Záhonyi kapott két nap „szigorítottat” mert lázadozott, hogy kegyetlen rossz időben ki kell vonulniuk. Úgy látszik, a fenyítés nem használt. Ez volt Záhonyi András!

Nos, a „kihallgatás” – ha már szóba került. Aki nem tudná: naponta reggel a századparancsnok tartotta. Négy témaköre volt: jelentés, kérelem, panasz, rendelés. Minthogy a „vonalban” felálló kihallgatás afféle mustrát is jelentett, mindenki igyekezett lehetőség szerint elkerülni. A szolgálatba lépők és az azt leadók kezdték, de jelenteni kellett az értékposta – csomag – megérkezését is. A kérelmek főként rendkívüli szabadságra vagy eltávozásra (hét végén, max. 48 óra) vonatkoztak. Ezt már érdemes volt megfontolni, megéri-e a kockázatot. Arra, hogy valaki is panaszt tett volna katonaidőm alatt, nem emlékszem. Azt azonban hamarosan tudomásunkra hozták, hogy többnyire a panaszost is megfenyítik, valamelyik előljárónk pedig egyszer kifejtette: ahol a legénység panaszkozik, ott laza a fegyelem!

A „rendelés” valamelyik előljáró, vagy éppen feljebbvaló által függelem-, vagy fegyelemsértés miatti odarendelést jelentett. Olyankor legföljebb a fegyelmi fenyítés mértéke lehetett kérdéses, ami leggyakrabban 30 nap laktanyafogságot, súlyosabb esetben 1–2 nap „szigorított” fogságot jelentett. Utóbbi esetben a delikvens a kiképzésen részt vett, az estét–éjszakát azonban a fogdában kellett töltenie, nadrágszűj és bakancslüsző nélkül.

A raj- és szobaparancsnokok is rendelkeztek a büntetések megannyi legális, vagy illegális változatával, a kimenőelvonástól kezdve. Pista barátom idézett fel egy ilyen esetet: takarodó 9 órakor volt, de szobaparancsnokunk, Missz Lajos szakaszvezető, szeretett korán lefeküdni, így 1/2 9-kor ágyba parancsolta a népet. Már éppen elszenderedtünk, amikor egy honvéd jelent meg a küszöbön, hátán egy ajtószárnyal, és bánatosan ordította: „Így jár, aki nem csukja be maga mögött az ajtót!” Kiderült, hogy egy tisztés kíséretében az egész épületet végig kellett kutyaolnia.

Hogy valami vidámabbról is beszámoljak, a takarodó után következett az esti mese. Igazi népi mesélőnk volt, egy Kónya nevű, ízes beszédű hajdúsági újonc, szépen „ao-zott”. A mesék mindössze annyiban változtak, hogy hol szegény árva parasztlány, hol királykisasszony volt a főszereplő, de a beteljesüléshez – az újoncok hiányérzetének megfelelően – mindig az a kulcsmondat vezetett, hogy az illető nőszemély „igen nagy baszaós vaót!” Szép volt, jó volt az ilyet hallgatni és elképzelni, bár álmainkban királykisasszony helyett legfeljebb a „pollutio nocturnával” találkozhattunk.

Bevonulásunk után, nem olyan hamar, mint az utóbbi évtizedek honvédségében dívott, csak négy hét múlva kaptuk meg az első kimenőt – vasárnap kettőtől nyolcig – de nem a lányok után, hanem a cukrászdába siettünk, ahol megtömtük a bendönket kitűnő süteményekkel. A zsebünk persze bánta, de bizony, amíg csak pénzünkből futotta, mindig ott kötöttünk ki. A tulajdonos január elején, amikor a karpiskola előtt búcsúlátogatást tettünk nála, hálából a sok fogyasztásért finom áfonyalikörrel kínált bennünket. A kasszírő csúnya és öreg volt, csak egy karpról – nem aks. jelöltről – tudtam, aki ráfanyalodott és, úgy mondta, jobb híján még elégedett is volt vele.

A honvédség egyébként ügyelt a nemi egészségünkre, kimenő alkalmával mindig be kellett mutatni a felső zubbonyzsebben a „Vétő” nevű csodaszert – cseppentős fiolát egy töltényszerű tokban. Hogy mennyire nyújtott hatásos védelmet, azt nem tudom, egy bizonyos, hogy óvszert a kincstár nem osztogatott – azt hiszem nem egy kislány bánta.

A Kárpáti-század két hadapród őrmestere is szolgált a 10. századnál, Elek Jenő és Gyila Barnabás. Barna, akit valamilyen, rajta kívülálló okból nem vettek fel a Ludovikára, már bevonulásunkkor ott volt, megkedveltük, de sajnos nem előljárónkként. Elek Jenő később jött meg a fronttól és hamarosan bronz vitézségi éremmel tüntették ki. Az első hivatalos díszmenetet ebből az alkalomból tiszteletére hajtotta végre a század.

Néhány nap múlva furcsa epizód tanúi lehettünk. A már említett zupás hadnagy, Vince, (Vincze?) valamilyen alakíságot kifogásolva visszarendelte maga elé Elek Jenőt, s mert nem tartotta elég fürgének, „palam et publice”²¹ futást parancsolt számára. Jenő kissé korpulens ember volt és csak tessék-lássék kocogott, mi azonban így is döbbenet szemléltük, hogy egy nemrég kitüntett frontharcos hadapród őrmestert így meg lehet alázni, még hozzá a legénység előtt. Később

²¹ A nagy nyilvánosság előtt.

nem egyszer tapasztaltuk, hogy a zupások „pápábbak a pápánál”. Különösen megmutatkozott ez a Ludovikára 1940-ben, a már említett tisztihány miatt az évfolyam bővítésére zászlósként felvett, majd 1942. december 6-án felavatott harmadéveseinknél. (Ilyen volt a gépkocsizó lövészként végzett Maléter Pál is.)

A Toldijával több bevetésen részt vett Elek Jenőtől hallottuk az első igazi fronttörténeteket, és azt, hogy az 1941 nyarán–őszén visszavonuló szovjet csapatok milyen kemény ellenállást tanúsítottak, holott akkor a T–34-eseknek – legalább is a gyorsadtest arcvonalán – még nyoma sem volt.

A szombat délután a takarítást jelentette, de az október 25-i különös gondosságot követelt a másnapi zászlóaljparancsnoki szemle miatt. A körlettakarítást a legénység végezte, mi többnyire a századirodán kaptunk egyre szaporodó papírmunkát. A továbbiakban október 26-i levelemből idézek:

„Ma reggel irtó hajsza volt, mert mindenki ideges volt a szemle miatt és $\frac{3}{4}$ 8-kor jött a parancs, hogy templomba kell menni. Rettenő rohanás kezdődött és az őrmesterek annyit káromkodtak, hogy nem sok értelme volt a templomnak. Pláne, mert 4 km-t kellett gyalogolni formálisan bokáig érő sárban. A templomból természetesen elkéstünk, de kedvünkért a lelkesz újra kezdte a prédikációt. (Református templomban voltunk, egész szép.) Utána visszarohantunk és lemostuk az átázott és csupa sár bakancsokat. A szobát a tisztetek közben gyönyörűen rendbe hozták. 10-kor, amikor a szemle be volt ígérve már ragyogó képpel álltunk a gyönyörűen rendbe tett ágyak előtt. Az őrnagy úr természetesen késett, így 11.30 volt, mire a szobánkba érkezett. Néhány piszkos lábat és rendetlen ládát kivéve meg volt elégedve a szobarenddel, úgyhogy mindenki boldog volt. A szemle után a százados úr beszélt hozzánk és a románokhoz. Utána a szakaszvezető úr beszélt és ezután végre lemegettünk ebédelni.”

Mindezzel ízelítőt kaptunk a katonaságtól elválaszthatatlan, egyben elkerülhetetlen három sajtáságból, az esetenkénti kapkodásból, a sorban állva véget nem érő várakozásból és a már említett hegyi beszédekből.

Nos, itt az ideje, hogy beszámoljak az eleinte lefitymált, majd – étvágyunk, éhségünk növekedésével – egyre fontosabbá váló kincstári étkeztetésről. Csak később tudtuk meg, hogy az újoncképzés alatt még „feljavított” kosztot kaptunk! Meg kellett barátkoznunk a komiszkenyérrel. Valamilyen, eladdig nem ismert, savanykás ízű készítmény volt, és mindig másnapos. Kiss szaki elmagyarázta, hogy a friss kenyér ártalmas, mert a honvéd egyszerre befalja, és emiatt nem marad az étkezésekhez, másrészt nagyokat ereget tőle (persze nem ilyen szépen mondta), amivel rontja a körlet levegőjét. Másfél kilót kaptunk két napra – eleinte sokalltuk, bezegg később! Reggelire fél liter cukros pótkávé („Franck”) járt, tejet, vaját bevonulásunk óta nem láttunk. Ebédre lebbencs-, bab-, vagy lencseleves, utána elrágathatlan marhahús és főzelék, vagy krumpli volt a menü; hétfőn és pénteken főtt tészta. A vacsorára valamilyen levest kaptunk, néha húscsopátokkal. Vasárnap ehetőbb volt a hús (disznóhús), de a köret hasonló, a vacsorát – darab kolbászt, vagy túrót – már délben kiadták. A „gumihúsokat” Pista összegyűjtötte és estig elrágogatta. Levelem szerint: „Pista minden nagyobb fáradság nélkül megeszik két adagot és az összes karp maradékát, úgy hogy nagy étvágyát még itt is csodálják.”

Az ételért, mint említettem, az udvaron álltunk sorba, majd felmáztunk vele a harmadik emeletre – addigra legalább nem égette el a szánkat. A csajkát viszont csak az udvaron lehetett elmosni, amire hamarosan akadt is a legénységből jelentkező, 10 napra 1 pengőért. Ez közel 1 kg cukor árának felelt meg, amit különben akkor már csak jegyre adtak. Mindnyájunknak egyre jobban hiányzott az édesség, a kantinban csak drága és silány csokoládéféleségeket árultak, így azután mind gyakrabban írtuk a könyörgő leveleket haza, csomagokért. Az érkező édességeket megállapodás szerint elosztottuk egymás között, de szégyenkezve emlékszem vissza, hogy egyszer a Pista unokatestvérétől érkező cipősdoboznyi almás pitét szépen elitkoltuk és takarodó után a sötétben egy óra alatt felfaltuk.

Egy bizonyos: napról napra éhesebbek lettünk, jöhetett hát a cigaretta, a legjobb éhségcsillapító. Először még Királyt, szopókás úri „staubot” vettünk a kantinban, de hamarosan – mire megkaptuk az első zsoldot – következett a „koporsószeg,” a Honvéd. Két pengő volt a zsold 10 naponként, mindvégig; hiába lettünk később tisztetek – őrzetők, majd tizedesek –, rangunk előtt ott állt a „c.” azaz „címzetes” rövidítés, amivel maradt a rendfokozat nélküli honvédeknek járó zsold, nehogy romlásba döntsük a kincstárat.

A két pengőért éppen egy „stangli” (100 db) Honvédet kaptunk, el is füstöltük tíz nap alatt. Volt ugyanis a cigaretának az éhség csillapításán felül még egy varázsa. Gyakorlat során szakaszparancsnokunk, Záhonyi hadnagy úr szájából egyszerre csak elhangzott a bűvös mondat: „Tíz perc pihenő, rá lehet gyújtani.” Milyen más volt pusztá álldogálás helyett elővenni a Staubot, rágyújtani, majd az első slukkot mélyen leszívni, s a füsttel kisóhajtani az újoncélet éppen aktuális keserveit!

Volt még egy remek narkotikum, a nóta. A tiszteseektől, „öreg legényektől” (egy évet már le-szolgált rendfokozat nélküli honvédektől) hamar megtanultuk a leginkább énekelt katonanótákat a „menetelőket.” Csak példaképp: Hideg szél fúj édesanyám, Gólya, gólya, hosszú lábú gólya. Erdő, erdő, de szép kerek erdő, Nyitva van a százados úr ablaka, Már minálunk babám, Megüzenem a somlyói bírónak, stb. Valósággal bömböltük nótáinkat, hogy végre valahára mi is ordíthassunk torkunk szakadtából, ne csak velünk üvöltözzenek.

A hideg beálltával lábunkat – az öreg legénység tanácsára – bekötöttük a lepedővel, a két pokróc elég volt. A legénység a fehéreneműjében aludt, én az apámtól kaptam gyapjú jéger ingben és alsóban. Rosszabb volt a helyzet kivonulásnál, lábamat, fületem egyaránt megcsípte a fagy. Akkor kezdtem megutálni a telet, pedig a java – a karpiskolán – még hátra volt.

Rádió nem létezett, villany is csak bizonyos napszakokban volt. Újságot bevonulásunk óta nem láttunk, szóban sem tájékoztattak, következőképpen a külvilág – a politika, a háború – jószerevével megszűnt számunkra. Kimenőre ugyanolyan posztóruhát és bakancsot kaptunk, amelyet egyébként viseltünk, de újat. Kimenőruhát („extrát”) nem adtak. Fürdeni a laktanyában nem lehetett, hiányzott a zuhany, és állítólag a városban sem volt fürdő. Egyelőre hétvégi hideg vizes lemosásokkal csökkentettük az elhatalmasodó bakaszagot. Apám kérdésére, hogy mennyi pénzre lenne rendszeresen szükségem, részleteztem a kiadásaimat: fehérenemű mosatás heti 1 pengő, levelezés havi 2 pengő, csajkamosatás, szabóműhely (nagyobb szakadások javítása), kantine (bakancsszif, suviksz, édesség) mindez együtt havi 25–30 pengő. Az új kimenőruha adjusztálása külön 30 pengőbe került. (Bankcégjegyző apám havi fizetése nem érte el az 1000 pengőt)

Ezen felül persze meg kellett a már említett kamarn zubbonyt és a fekete, piros csíkos pantalonót csináltatni, hozzá „cúgos” cipőt beszerezni, no meg egy jobb formájú sapkát, így a haza – ma úgy mondanám mazochista – szolgálata távolról sem volt ingyenes apám számára.

A gyalogsági kiképzés egyre nagyobb lendülettel folyt. Az elmélet nem jelentett gondot, no de a gyakorlat! November 16-i levelém szerint: „Most folyton a csatárkiképzéssel foglalkozunk, és sokszor kúszunk és szökellünk több száz métert a sárban. Délutánra természetesen tisztán kell menni a foglalkozásra. Este aztán előlről kezdhethetjük az egészet. Az ilyen szerelvénytisztítás sokszor napi két órát vesz igénybe. Emellett puskával vonulunk ki és lövünk is (vaktölténnyel) úgyhogy a puskát is minden nap »ki kell húzni« és tisztítani. Egyikünk zsírral zárta le a csövet, és lövés előtt elfelejtette kitisztítani. A következő szemlénél a zászlóalj fegyvermester »csödüdort« állapított meg: kihallgatás, fenyítés.”

Időnként az ebédozástánál is fegyelmeztek. Pista emlékezete szerint Szuromi tizedes – aki éppen ügyeletesként vezényelt – úgy találta, hogy fáradtan mozog a század. „Fáradtak? – No akkor: Üljetek!” – A nadrágunk a locs-pocsban úgy átázott, hogy másnap reggelig sem száradt meg az ágyban.

A megkezdődött híradós-rádiós kiképzés – az aksjelöltek számára Hegyi hadapród őrmester tartotta – igazi pihenésnek számított. A szóbeli parancstovábbítással kezdtük. A hadapród a karp libasor első tagjának fülébe súgott egy mondatot, amit tovább kellett súgni. A nyolcadik tag szövege már alig hasonlított az eredetire. Karinthy „műfordítás” karcolata jutott eszembe.

Megtanultuk a morze-ábécét és szorgalmasan gyakoroltuk is. Néhány, jelekből felvett szövegem ma is megvan, de tudományunkat a gyakorlatban soha nem használtuk. Ma már csak egy-két betűnek a tanulást megkönnyítő kódszövegére emlékszem. pl. az „a” (agár = ti-tá), a „k” (kártevő = tá-ti-tá), és ugyan, ki felejtette volna el a „p” betűt (= ti-tá-tá-ti), hiszen később, a Marmon kormányánál vidáman nyomtuk e jelet a dudán, ha csinos hölgyet pillantottunk meg. Sapienti sat.

Megismerkedtünk a Toldiban lévő „R 4” rádióval. Persze annak idején a XX. század csodájáról, a rázásbiztos, miniatűr tranzisztorról még nem is álmodtunk (Valamikor az ötvenes évek elején láttam a Híradástechnikai Kutató Intézetben az első „Shokley” cikket.) A kis koffernyi kényes, elektroncsöves készülék lehangelése külön tudomány volt („fűtymélypont”, „koppanás”). Megismertük a gégemikrofont. A harcokcsirádiókról mégsem ezek jutnak az eszembe, hanem felsőévesünk, vitéz Mérey Zsolt, a páncélos induló szövegének szerzője, az 1943. augusztus. 20-án avatott

tak páncélos évfolyamának „híradó akadémikusa” (a morzéból eredően „Nyenyere” volt a beceneve). 1944 nyarán az 1. hadsereg harcai során a Kárpátok előterében került „közepes” Turánjával²² bevetésre. A Turánban a parancsnok a mikrofonvezetékbe épített választókapcsoló révén a harcokcsivezetővel és a környező kocsikkal egyaránt tudott beszélni – felváltva. „Peremvonalon állj!” – hallatszott a környező harcokcsikban a parancsa, amit a hibás kapcsolóállás folytán a saját vezetője nem hallhatott. A fedezetlen helyzetbe gördült Turánt egy T-34-es kilőtte: kigyulladt és a benne ülők szénné égtek. A T-34-est Zsolt osztálytársa, Kemény György lötte ki „nehéz” Turánjával.²³ A még a tordai csatában is vitézkedő Gyurka – évfolyama legeredményesebb harcokcsiparancsnoka – túlélte a háborút, s hosszú szenvedés után nemrég hunyt el.

Gépkocsi-, elsősorban tehergépkocsi-vezetői kiképzésre számunkra csak a karpiskolában kerül sor, de motortani és harcokcsi-szerkezeti alapismereteket már az újonckiképzés keretében oktattot Záhonyi hadnagy úr. A benzinmotor működésén felül megtanultuk egyebek közt – dióhéjban –, hogy a 8,5 tonnás Toldi „L 60-as” svéd licenc, 155 lóerős német Büssing NAG nyolchengeres benzinmotorral. A sikló bronzcsapágók miatt hatalmas fordulatszámmerő díszelgett a vezető jobb oldalán (a leggyakoribb hiba, a csapágóvadás megelőzésére – mérsékelt eredménnyel). Bámulva hallottunk a torziós rugózás kényelméről – bár ki még nem próbálhattuk – és nem gondoltuk, hogy ez a másik fő hibaforrás. A gyakori rugótöréseket –a csapágóvadászhoz hasonlóan – csak műhelyben lehetett javítani. Megismerkedtünk a Toldi – bizony csak a puskalövődék ellen védő – 13, illetve 6 mm-es páncélzatával és fegyverzetével is. Utóbbira, valamint a további motortani ismeretekre a karpiskola keretében még visszatérek.

Közben betört az igazi tél. Zászlóaljparancsnokunk egy díszmenetnél látta, hogy didergünk, így kesztyűket osztatott ki és elrendelte a fűtést. Ezzel a hálótermeket sikerült valamivel 10 fok fölé melegíteni. „Szombaton a mosdóban” – írtam – „legfeljebb 4-5 fok meleg lehetett s a heti nagy mosdásnál csak úgy gőzölgött a testünk, de nem fáztunk. Mindent meg lehet szokni. Ez vonatkozik az egész katonaságra is.”

Legnehezebb mégis az igazságtalanságok eltűrése volt: „Sajnos, a második szakaszban lévő analfabáták és románok még most, a kiképzés negyedik hetében sem tudnak lépést tartani(!) Emiatt azután az első szakaszt – ahol az intelligensebb emberek vannak – is büntetik. A büntetés eleinte néhány száz méter futás volt, újabban azonban nagyon divatba jöttek a teshelyzetek (Ülj le! Feküdj! stb.) Ez nem bántja az embert, legfőképpen az, hogy ártatlanul bűnhődik.” (Alig néhány év múlva a deportálásokban, a malenki robotban, majd a GULAG-ban, a hazánkat sújtó békeszerződésben, a jóvátételekben, az újra megszállt területek lakosságának legyilkolásában, az ország kirablásában, a különféle ki- és áttelepítésekben a sokszorta és összehasonlíthatatlanul súlyosabb, eleve igazságtalan kollektív büntetések sokkal változatosabb formáival ismerkedhettünk meg.)

Mi egyelőre minivilágunk, az újonckiképzés keretében edződünk, és hátra volt még a fekete leves. A Jászberényből hozzánk vezényelt kiképző keretből tizenkét tisztet visszavezényeltek, köztük rajparancsnokunkat, Kiss szakaszvezetőt is. Kiss szaki Jutast végzett, zubbonya ujján ott

²² A „közepes” Turán a magyar harcokcsizó csapatok fegyverzetének gerincét képező 18,2 tonnás harcokcsi, melynek licencét Magyarország 1940-ben vásárolta meg a Skoda-gyártól, mivel a Wehrmacht nem tartott rá igényt. A bonyolult futóműves, szegecselt páncélzatú, konzervatív vonalvezetésű, még kiforrotlan harcjárművet, jobb lehetőség hiányában, azért vásárolták meg, hogy megkezdhessék a magyar páncélos csapatok felszerelését egy harcokcsi-feladatok ellátására is alkalmas harcjárművel. 1942 őszére azonban, amikor az első Turánok a csapatokhoz kerültek, bebizonyosodott, hogy a beépített 40 mm-es ágyú elégtelen a korszerű szovjet harcokcsik elleni harcra. Ennek ellenére 1944-ig 285 példányt adtak át az ötfős magyar harcokcsi úgynevezett „közepes” változatából, melynek személyzete a lövegen kívül még két géppuskát is kezel.

²³ Mivel a fronttapasztalatok azt bizonyították, hogy a 40 mm-es harcokcsiágyú elégtelen a modern szovjet harcokcsik elleni harcra, a hadvezetés nagyobb teljesítményű, 75 mm-es löveg beépítését követelte a már gyártás alatt álló Turán harcokcsikba. Azonban, hogy az átadás folyamatos legyen, az előírás szerint az alvázon és a toronygyűrű méretén nem lehetett változtatni. Emiatt csak rövid esőví, ezért kis kezdősebességű, harcokcsik elleni harcra kevésbé alkalmas löveg beépítésére kerülhetett sor. A nagyobb ágyú és a nagyobb torony miatt a harcjármű tömege 19,2 tonnára nőtt. Bár ez a harcokcsi – méretei, páncélzata (13–50 mm) és teljesítménye alapján – a közepes harcokcsik kategóriájába tartozott, Magyarországon – tekintettel 75 mm-es lövegére – nehéz harcokcsinak nevezték. A magyar harcokcsigyártás 1944 nyarán történt leállításig a megrendelt 222 db „nehéz” Turánból mintegy 180-at adtak át.

díszelgett a vastag ezüst háromszög. A Markóczy János ezredes parancsnokolta „Kinizsi Pál” altisztképző iskolát végzetek kitűnően képzett, általában szigorú, de igazságos tiszthelyetteseknek bizonyultak, szemben a továbbszolgáló tisztetek nagy részével. Utóbbiak a honvédség fejlesztése során, két éves sorkatonai szolgálat után, többnyire tisztiskolát végzett örvezetőként „írtak alá” leszerelés helyett továbbszolgálatot ami azután hamarosan előléptetéssel is járt.

Nos egy ilyen személyt hozott a végzet a karpaszományos raj nyakára Mészáros Vendel továbbszolgáló örvezető képében. Máig nem tudom, hogy századparancsnokunk jobb híján büntetett-e vele bennünket, aksjelölteket, vagy nevelő célzattal – hadd ismerjük meg a katonaság árnyoldalát – esetleg sikerült őt félrevezetni. Mészáros ugyanis jellegzetes „biciklista” típus volt, fölfelé hajlungott, lefelé taposott. Mint lassanként kiderült, valamilyen parádés kocsisból vált a huszároknál letöltött tényleges ideje után továbbszolgáló örvezetővé és rajparancsnokként előjárónkká(!) Adott öltözékére, egyben mérhetetlenül öntelt volt. Ez hamarosan kiderült különféle katonai sikereiről előadott történeteiből, legalábbis eleinte, amikor még beszélő viszonyban voltunk. Többször tett célzást rá, hogy a huszároknál milyen jókat ivott a kázinóban az „önkéntesekkel,” és alighanem sértésnek vette, hogy közöttünk ilyesmire nem talált partnert. Rögtön látszott a szeme állásából az is, hogy velem nem szimpatizál – talán az okulárem ingerelte – és alig várta a pillanatot, hogy belém köthessen. Meg is tette hamarosan, történetesen az egyik reggeli sorakozó alkalmával, amikor a szokottnál is jobban hajtottak bennünket, s talán ezért, a katonaládámat nem toltam vissza „elvágozólag” az ágy alá. Bevonulás után magához rendelt és imígyen szólott: „Martyin (sic) karpaszományos, írja le nekem harmincszor, hogy a ládát nem szabad a szoba közepén hagyni. Végeztem”. Fővetés, hátra arc, leírtam. Nem telt bele tíz perc és jelentkeztem a teljesített büntető feladattal. Ránézett a papírra és feldúltan kérdezte: „Ez magának már le volt írva?” Jelen tettem, hogy nem volt. Addigra az örvezető feje már lilában jászott. Közölte, hogy ezentúl minden fegyelmezetlenséget kihallgatásra rendeléssel fog megtorolni.

A „rendelést” ugyan megúsztam a hátralévő hetekben, de Mészáros érezhette, hogy nevetségessé vált, amiért kifejezetten gyűlölt engem – én meg utáltam őt. Néhányszor, amikor felrótt valamit a rajnak, súlyosbító körülményként nem mulasztotta el, hogy hozzá ne tegye: „pedig magik intelligencsek, éreccségijük van és mégis.” Később, amikor már nem volt rajparancsnokunk, még mocskolódtog egy bajtársamnak velem kapcsolatban, a hátam mögött. Akkor mérlegettem, hogy panaszt teszék ellene, de a bajtársam, Faller, nem lelkesedett az ötletért és nekem sem volt kedvem a kockázatos kihallgatáshoz. Még egy jellegzetes eset, amit levélben is megírtam haza. Hadnagy urunk a karpok körletét rendetlennek találta és ezért elvonta a november 30-i, hétfévi kimenőnkét. Később elengedte a büntetést – hiába, arany szíve volt – igen ám, de Mészáros (akkor már továbbszolgáló tizedes) mégsem engedélyezte a rajnak a kimenőt, mondván, hogy szégyent hoztunk rá. Ezért-e, vagy nem, hétfőtől már a másik szobába vezették ki szobaparancsnoknak.

Ezzel az alakkal kapcsolatban jutott először eszembe, hogy kicsoda marhaság volt a honvédségnél az „alázatosan jelentem” forma, a monarchiából itt maradt „Ich melde gehorsamst” szolgál fordítása. Egy ilyen tahónak alázatoskodni? Csak sokkal később, a „népi demokrácia” évtizedeiben gondoltam rá hogy ennek az epizódnak is megvolt a maga haszna. Megtanultam, hogy adott kényyszerhelyzetben, „bunkókkal” szemben, be kell fognom a számat. Amint kutatóintézetű főnököm, a felejthetetlen Millner professzor mondta: „Mit ér a harag, hatalom nélkül.” Azt pedig már Bismarck óta tudjuk, hogy „Gedanken sind zollfrei,” gondolataink vámmentesek. A szintén a monarchiából származó másik mondás „Maul halten und weiter dienen” – pofát befogni, tovább szolgál ni – pedig még nem is csupán a katonaságra igaz.

Nos, azért szenteltem ennek a figurának ennyi helyet, mert olyan embertípusról van szó, amelynek első példányával ott kerültem szembe és azt gondolom, mindenkinek megvolt életében a maga „Mészárosa.”

November 22-én bált rendeztek Szilágysomlyón. Csak aki – az eddig elmondottak alapján – valamennyire is át tudja érezni, mit jelentett számunkra az addig elszenvedett hét hét, az értheti meg igazán a levelemből idézett esemény jelentőségét. „Pista okos volt és még egy héttel a bál előtt írt haza, így el tudták neki küldeni az extra pantallót és cipőt. Én sajnos csak szerdán kezdtem gondolkozni a dolgon, amikor már az egész laktanya a bálról beszélt Szombaton mi karpok mind a nyolcan odaálltunk kihallgatásra és kértünk »kimaradást« reggel ötig. – Megkaptuk. – Írtó boldog volt az egész társaság. Kívülem csak egynek nem volt itt az extra ruhája! Mi ketten gyalog-

bürcsben megvacsoráztunk egy vendéglőben, hazajöttünk és fájo szívvel lefeküdtünk. – A többiek kitünően mulattak. A tisztí étkezdében vacsoráztak, majd a hadnagyokkal együtt táncoltak reggelig. Pista mindjárt szerzett egy csomó lányismeröst is.” Az igazsághoz hozzátartozik – amit persze nem írtam meg a levélben –, hogy még bevonulásom előtt tett ígéretem kötött valakihez, noha már egyre inkább éreztem az első és felejthetetlen kapcsolat irrealitását.

A gyalogsági kiképzés – amint írtam – „hál’istennek” a vége felé járt. Hétfőn éleslövészet, kedden egész napos – 30 km-es – menetgyakorlat, szerdán szakkiképzés, csütörtökön éles kézigránát dobás, pénteken ismétlés és az eskü gyakorlása volt a program.

A szombaton – december 6-án, a Kormányzó úr neve napján – lezajlott eskü a Hadtörténeti Intézetben fellelhető néhány fénykép is őrzí. Az oszlopban felsorakozott századok és a tüzérsztály előtt egy Toldi, egy Ansaldo és motorkerékpárok, valamint egy löveg jelképezi a két fegyvernemet.

A hibátlanul sikerült eskütétel után – a szöveget már jól ismertük, hiszen a sikeres felvételi vizsga után is feleskettek bennünket – extra ebéd következett, még egy pohár bort is kaptunk. Este a zászlóalj karpaszományosai rendezésében – persze tisztí felügyelet mellett – Mikulás-ünnepség zajlott le, ahol Balsay őrnagy úr is megjelent, no és a városka notabilitásai, hölgykoszorúval övezve. Valamilyen színdarab mellett karpaszományos jazz-zenekar és énekkar is szerepelt. Az énekkart egy Dárday István nevű, szimpatikus és hozzáértő erdélyi tanító szervezte. Pistával mindketten az erősségei voltunk. Az Erdélyi induló és öt magyar – pentatonikus – népdal mellett Gérecz hadnagy úr – nem túl kellemes főrendezőnk – óhajára a „hideg szobor vagy, még sem értenél” valómást tartalmazó Dankó Pista-nótát is el kellett fújnunk egy, a nézőtéren helyet foglaló ismeretlen hölgynek adresszálvá. (Sajnos hatásosságának mértékéről a hadnagy úr nem számolt be.)

Másnap hallottuk a hírt, hogy Japán a hawaii Pearl Harbourban „megsemmisítette” az Egyesült Államok flottáját. Nem sejtettük, hogy az Ázsiában évtizede agresszív szigetország akkor követte el egyetlen, de döntő stratégiai hibáját: a Szovjetunió helyett az Egyesült Államokat támadta meg, s ezzel el is vesztette a háborút, a végén még atombombákkal súlyosbítva. (Jól ismert, hogy miután Hitler – szintén egyik legnagyobb baklövészeként – nem tartott igényt japán segítségre a szovjet ellen – Japán „megnemtámadási szerződést” kötött a Szovjetunióval.)

Minket, beszűkült minivilágunkban, az elkövetkező napokban már csak egy dolog érdekelt: mikor és mennyi lesz a karácsonyi szabadság. Magam a december 20-tól 28-ig tartó első turnusba kerültem, Pista a december 28-tól január 6-ig tartó másodikba, de egy sikeres eltávozási kérelemmel ügyesen kombinálva már 26-án hazaért. Ráadásul addigra megérkezett örvezetői előléptetése is, így unokabátyja eljegyzésén már csillaggal paroliján jelent meg, én meg „krumplivirág” nélkül szégyenkeztem.

Emellett felszámoltam hamvába holt kapcsolatomat: az eltelt alig két és fél hónap – de micsoda idő – elég volt a kijózanodáshoz.

Kevesebb idealizmussal, bőséges tapasztalattal vonultam be szabadságról, s alig vártam az útba indítást a tartalékos tisztí iskolára, Rimaszombatba.

Karpaszományos iskola

A tartalékos tisztképzésre hivatott tanfolyam az év végi találgatások – Rétság, Munkács, Esztergom(tábor) – után végül is Rimaszombatban alakult meg „Első harckocsi ezred tartalékos tisztí iskola” néven, mindkét évfolyam, az örvezetővé előléptetett első és a hadapród őrmesteri rendfokozatú második évfolyam számára.

Ide, becenevén a „Batyí”-ba – az 1938-as „hazatérés” utáni megnevezése szerint Horthy Miklós laktanyába vonult be a már említett négy harckocsizászlóalj iskolára vezényelt karpaszományos állománya 1942. január 7-én. Az 1/I. helyben volt, így csak épületet váltottak, annál szokatlanabb volt számunkra, nem kevésbé a 2/I. zászlóaljbeli rétságiak és a 3/I.-es munkácsiak számára is a két-két kettős barakkból álló épületegyüttes – középben budival és hideg vizes mosdóval –, ahol elszállásoltak.

A laktanya területe négyzet alakú volt – éjszakai őrségben jó negyedórába telt egyszer körüljárni –, barakkegyüttesünk a bejáratól jobbra helyezkedett el. A kerítés felé még kisebb futballpályányi szabad hely maradt, alkalmas terep a fegyelmező gyakorlatokra. A sarokban egy halom, a

gyorshadtest által kilőtt-zsákmányolt, elavult szovjet harckocsi és egyéb roncs állt – megtévesztő módon szemléltetve a Vörös Hadsereg fegyverzetét (talán örültek is, hogy megszabadultak tőle). A németek 1941 decemberi, Moszkva előtti vereségéről mi csak „szűrve” értesültünk és bizakodással bámultuk a romhalmazt. Az első évfolyam – társaságunk, vagyis a karpok – az egyik ikerbarakkba került. Az aksjelölteket hamarosan az egyik hálóterembe, illetve a mellette lévő tanterembe gyűjtötték, és máris belekerültünk a „darálóba”. Első – január 17-i – levelemből idézek:

„Sajnos csak most tudtam hozzájutni az íráshoz, u.i. elképzelhetetlenül kevés a szabadidőnk. – Sajnos még mindig a gyalogsági kiképzést nyúzzuk. Farkasordító hidegek vannak, tegnapelőtt -30 fok C. volt, egy csomó fiúnak elfagyott lába, füle. Én hál’istennek eléggé megedződtem, csak át vagyok fázva, u.i. »napos« vagyok és virrasztanom kellett a folyosón, ahol nincs túl nagy hőség. Jánossal és Pistával egy szobában vagyunk. Borzasztó vizes, egész éjjel hullik a »csapadék« a plafonról, úgy hogy nem lehet kint hagyni semmit, mert csurom víz lesz. Természetesen két pokróccal és köpennyel takaródzunk. – Az élelmezés se valami príme, öreg katonák azt állítják, hogy sehol nem olyan rossz a koszt, mint itt. Az a szerencse, hogy mindig lehet a kintinban meleg tejet kapni. Állandóan azt isszuk. – Mindezeket nem panaszképpen írom, csak, hogy körülbelül sejtsétek, milyen állapotok vannak itt. Én bizony úgy beletörődtem, mintha világ életemben nedves és fűtetlen barakkban laktam volna. Az a lényeg, hogy az ember a jókedvét soha se veszítse el. Pista is ezt az elvet vallja. Hármunk közül János a legkevésbé víg. Keveset beszél, akkor is szidja a katonaságot és ábrándozik magában.” – Óh, ha sejtette volna János barátunk, hogy hadnagyként front, három év szovjet hadifogság, majd koncepció per és három év börtön vár még rá – előtte a katonapolitikai osztály (a „Hadik”) kínzókamráival.

Január 27-i levelem további részletekkel szolgál a megindult oktatásról is: „... nagyon kevés a ráérő időnk. – A komoly tanulás már a múlt hét elején megkezdődött. Naponta hét óránk van, délután 4, délután 3. Kimenő szerdán, szombaton és vasárnap, kimaradással éjjélíg. A többi napokon kötelező ismétlés 6–9 h-ig. Hetenként 39 óránk van, közel 20 tantárggyal. Sajnos ezekről nem sokat szabad írni. Mindenesetre tanulunk már autót vezetni, sajnos azonban csak ritkán kerül az emberre a sor.”

Az iskola tehergépkocsi-állománya három Ford-Marmonból²⁴ és egy kölni Fordból²⁵ állt. A laktanya középső, négyzet alakú udvarán azokon kezdtük a gyakorlást. Szinkron sebességváltóról persze szó sem volt, duplán kellett kuplungolni, a visszakapcsolásnál gázfröccsel bonyolítva. Aki elrontotta az – a sebességváltó éktelenül recsegő fogaskerekei hallatán – számíthatott az oktató tisztességteljes elutasítására. Az országúti vezetési gyakorlatokra még kitérek. Folytatva január 17-i levelemet: „A tanítás részben mondhatni »egyetemi,« részben »középiszkolai« módon folyik. Nem nagyon feleltetnek, inkább előre meghatározott (kis)előadásokat kell tartani és (röp-)dolgozatokat kell írni. – A szabadba hál’istennek csak ritkán megyünk, azonban a tanteremben sincs túl meleg. A társaságon már kezd kiütni a sok fázás, némelyek ingerlékenyek, mások lebetegedtek. Nekem csak a két (különösen a jobb) lábfejem fagyott meg, szégyenszemre a tanteremben. Nem nagyon izgat, mert csak melegben fáj, itt meg meleg soha sincs. Kint most is -15 fok C. van.” A tanterem, mint említettem, a barakk-hálóterem melletti helyiség volt, mindkettő alapincézetlen, betonpadlós.

Levelemben két könyv beszerzését is kértem, nevezetesen a Zachár Sándor vezérkari őrnagy szerkesztette, legalább 1939-es kiadású Katonai Zseblexikont, és Molnár Gyula gépkocsizó őrnagy Gépkocsi Alapismeretek című tankönyvét. (Az utóbbi ma is megvan.) Három könyvet – Szolg. Szab., Harc Szab., E-1,²⁶ – az iskola közösen rendelt meg (10 pengős kiadás). A később beszerzett

²⁴ A kölni Ford-gyárban előállított 2,5 tonnás tehergépkocsi, melyből 1938-ban 1185 darabot vásároltak a honvédség számára. Hogy az eredetileg csak hátsókerék-meghajtású járművek terepjáró képességét növeljék, megvásárolták két amerikai, Marmon és Herrington szabadalmát, amelynek révén meg lehetett hajtani a gépkocsi első kerekeit is. A meghajtó berendezést a csepeli Weiss Manfréd-gyár gyártotta és szerelte be a gépkocsikba.

²⁵ Az amerikai 2,5 tonnás Ford tehergépkocsinak a kölni Ford-gyárban gyártott változata. Az amerikai gyártású kocsikból 1000, a német eredetűekből 785 darabot rendeltek 1937-ben a honvédség számára.

²⁶ Szolgálati Szabályzat, Harcászati Szabályzat. E-1. 1. rész: Harcászati elvek, 2. rész: Alaki határozványok és műszaki adatok.

E-2-t²⁷ ugyancsak máig őrzöm. (A többit, valamint az akadémiai könyvek, jegyzetek nagy részét az ötvenes évek „csengőfrászós” idején – János barátom letartóztatása után – megsemmisítettem.)

A tantermi és hálótermi fűtésre egy-egy ócska kályha lett volna hivatott, de a tüzelő kevés volt, így az iskolaparancsnok Gyertyaszentelő körül, a vasárnapkal egybekötve, háromnapos „szén-szünetet” rendelt el. Persze boldogan utaztunk haza, hogy azután újult erővel álljunk a további fagyot.

Eddigi két levelemben nincs szó tisztikarunkról. Így ideje – emlékezetemre hagyatkozva – erre is kitérnem. Az iskolaparancsnok Marzsó Lóránt százados nem végzett Ludovikát, de őspáncélos volt, a RUISK egykori tagja. Jóvágású, vérbeli tisztet ismertünk meg személyében, harcászati előadásait remek történetekkel fűszerezte. Sokat emlegette a rendőrség keretében töltött időket, így azt is, hogy a harmincas évek elején lezajlott munkástüntetésekre kivezényelve mi mindent kellett – katonatisztnak szokatlan módon – eltűnniük. Dobálták, köpködték őket és nem lehetett – amint mesélte – „ki kardom a rántom”-mal válaszolni.

Ennek kapcsán érdemes megemlíteni azt a – ma talán már kevesek által ismert – tény, hogy a Horthy-hadsereg egyenruhás tisztjének – becsülete védelmében – szigorúan korlátozott fegyverhasználati joga volt. Bármennyire anakronisztikusnak is tűnik ma, de kétségtelen, hogy olyasfajta provokációkról, amelyek elkerülése érdekében, amint azt egy parancsnok elmondta, az elmúlt évtizedekben nem egy tiszt inkább polgári ruhában járt laktanyán–akadémián kívül, annak idején nem lehetett hallani...

A Ludovika jogismereti tantárgyának keretében „betéve” kellett tudnunk az erre vonatkozó paragrafust: „Nem számítható be a cselekmény annak az egyenruhát viselő tisztnek, tisztjelöltnek, aki a becsülete ellen, más személy jelenlétében intézett jogtalan támadás folytatásának megakadályozása céljából az őt megillető fegyvert azonnal használja, feltéve, hogy a kívánt célt másképp el nem érhetette és a fegyverhasználatban az elkerülhetetlen szükségességet nem lépte túl.” A jogban valamennyire járatosak láthatják a fegyverhasználat szigorú korlátait.

Szóba kerültek Marzsó százados előadásain a jelentésformák is. Felhívta a figyelmet, hogy nem elég a szöveget a legénységgel bemagoltatni, hanem meg kell magyarázni az egyszerű embereknek, hogy mi mit jelent. Példaként előadta, hogy a huszárszázadnál – ez is volt a laktanyában – az ügyeletes őrzető ekképp jelentett a vizsgáló előljárónak: „Százados úr alázatosan jelentem, az éj folyamán semmi különös esemény nem történt” – eddig a jelentésformula, majd így folytatta – „csak egy ló megdőglött.”

Sajnos, a közszeretetlen álló Marzsó Lóránt március közepén elhagyott bennünket, úgy hírtett törzsisztiz tanfolyamra ment. Még kétszer találkoztam vele: vizsgabiztosunk volt a májusi tehergépkocsi-vezetői, majd 1943 nyarán, az Akadémián, a személygépkocsi-vezetői vizsgán. Háború után a budapesti francia követségen talált munkát gépkocsivezetőként. Az ötvenes években koncepció perben halálra ítélték és kivégezték.

A kiképzést, oktatást dr. Alkay Ferenc főhadnagy – később százados – fogta össze. Sajátságos figura, szerintem pályát tévesztett ember volt. Szívesen kérkedett jogi ismereteivel. A „tartalékos” karpok közt is volt egy jogvégzett, dr. Merényi Lóránt. Alkay szónoki kérdésére: „mi erősebb a jognál?” nem tudott válaszolni. A százados büszkén vágta ki: „az igazság!” Valahol – talán Sikorszki Vértés Béla vezérkari százados német nyelvű, 1985-ben Bregenzben kelt emlékirataiban – olvastam, hogy Alkay vele egy időben vett részt vezérkari felvételi vizsgán és bár előzőleg brillírozott hatalmas lexikális tudásával, mégsem jutott be a Hadiakadémiára.

Kissé félszeg járású, ferde vállú ember volt, de mindenáron szeretett volna kemény katonának látszani. Húszfokos hidegben kivonulást rendelt el, velünk tartott és levette a fülvédőket. Miután „jó” példával járt elől, úgy elfagyott a füle, hogy még májusban is fülvédővel takarta sebeit. Váratlan körletvizsgán még váratlanabban minősített. Ötöst kaptam, mert – felszólítására – meg tudtam mutatni a bekenőkefemet. (A honvédségnél már akkor 0-tól 5-ig értékelték, közbensőként +, vagy – jelöléssel, amikor a gimnáziumban még 1-es volt a jeles és 4-es az elégtelen, köztük tört számokkal.) Kappel Tibinek természetes hullámos haja volt. Alkay ránézett és közölte: „kolnizott” haj, „pincs” (egyes.). A százados úrral később a csapatnál is összefutottunk. Erre és tragikus bal esetére még visszatérek.

²⁷ Szolgálati Szabályzat, Harcászati Szabályzat. E-2: Csapatgyakorlati Utasítás a M. kir. Honvédség részére.

A gépkocsi- és harckocsi-szerkezetant, motortant lébényi Chapó Gyula hadnagy oktatta. Számunkra ő testesítette meg az iskolán a „reménybeli fiatal ludovikás tiszt” ideálját. Magas, jó felépítésű, jól öltözött, bár kissé merev mozgású és beszédű férfi volt. Ez utóbbiakat eleinte szolgálati manírnak véltük, később kiderült, hogy ez sajátossága. Jól felkészült jó előadó volt, igényes tanár, a „zárhelyiket” szigorúan osztályozta. A későbbi, országúti gépkocsi vezetési gyakorlatokat is ő szervezte, vezette – általában az első Marmon nyitott vezetőfülkéjében állt. Ha valaki a sebváltót recsegettette, vagy egyéb hibát vétett, annak csontoz kezével nagyokat ütött a fejére. Magam ezt a „rítust” szerencsésen megúsztam, de például Bozóti Lali 50 év múltán is emlegette.

A gyalogos kiképzést Füleki József hadnagy vezette. Tisztársai „Dübönek” becézték. Alacsony, bulldogképű, zupás tiszt volt, „égbenyúló” Bocskai-sapkát és sajátágos, csatos fekete csizmát hordott. Ordított, káromkodott időnként megbicsakló tenorján, de alapjában kedélyesnek, jóindulatúnak mondhatuk. (1944. december 23-án a fronton is összefutottunk egy pillanatra, ő a visszavonuló 2. páncélos hadosztály egyik, embereit vesztett századának volt a parancsnoka, én a Szent László felderítő osztály páncélos szakaszának.)

A fegyvertant vitéz Reök Attila hadnagy oktatta. A nevének kívül nincs emlékem róla, csupán az, hogy a Toldi Gebauer géppuskáját bekötött szemmel is tudni kellett szétszedni és összerakni, s alkatrészeit ma is fújom: „cső, csőtoldalék, gázhenger, zár, zárfeszítő, kivető, tok, tokfedél az adogatószerkezettel.” A 20 mm-es nehézpuskára viszont alig emlékszem, holott később még oktattam is.

A Kárpáti-század hadapródjai már riogattak Bátikai törzsőrmesterrel, persze hogy megkaptuk az iskolán szolgálatvezetőnek. A palócosan beszélő barna cigány – Bagó névről magyarosított – hírhedt karp-gyűlölő volt. Egy sorakozó alkalmával véleményét a következő tömör kijelentésben összegezte: „Urak máguk a lófászt!” S még mondja valaki, hogy akkor rasszizmus volt!

Szerencsére a zártrendi oktatásban, kiképzésben nem vett részt, ez Sípos őrmester „Vigyí” feladata volt, akit különben „osztályfőnökünk” is kineveztek. Sajátos módon vezényelt vigyázott, onnan volt a beceneve. A kackiás bajszú, kissé öntelt jutasi tiszthelyettes gúnyosan mosolygós képpel lökött ki velünk. Amint február 22-i levelemben írtam: „ezzel alaposan bevásároltunk. A »szobarend« egészen félelmetes, annyit nyúznak vele.” Sípos egyik rögeszméje a sarkosra tömött szalmazsák volt De ez még hagyján zártrendi perverzításaihoz képest. Tíz fokos hidegben, hóban „kesztyűt le” után vagy húsz „feküdj”-öt vezényelt, s mindezt a „fekete nadrág-piros csík” mondókával fűszerezte. Egy pszichológus becsvágyával figyelt, jellemzett bennünket. Magam, vég nélküli sorakozóinknál, sokszor el-elgondolkodtam azon, vajon mi értelme van az egésznek és mennyivel hasznosabban tudnám tölteni az időt. Úgy látszik, ez kiülhetett a képemre, mert Sípos elnevezett „az ábrándos Martin Kornél”-nak.

A zártrendi – fegyvelmező – gyakorlatokat többnyire az „A” osztállyal – a „tartalékos” karpokkal – együtt végeztük. Persze őket is figyelte Vigyí. A legsajátosabb viszonyt éppen Szabó Aladárral alakította ki. Mái nem tudom, hogy a saját maga, vagy a társaság szórakoztatására, de folyvást belekötött és büntetesként a kerítés melletti fára mászta fel. (Mint látható, nem csak Petschauer Attilának – 1936-os olimpiai vívóbajnokunknak – jutott ki később ez a megalázó fenyegetésforma munkaszolgálatosként a keleti fronton, hanem a tisztí várományos „karpaszományos örvezető úrnak” is.) Igazán tiszteltük Alit, hogy mindezt mosolygós képpel viselte-vegezte el, és annak tulajdonítottuk, hogy papnak készült. Akkor ért igazán meglepetés, amikor hátrahagyott soraiból kiderült, hogy tényleg nem haragudott Síposra. Számomra hasonló végzatúra megbocsát-hatatlan sértést jelentett volna. (A XX. század vége felé divatos túszzedő akciók egyike során, illetve után vált ismertté egy meglepő új jelenség, a „Stockholm-szindróma:” a kiszabadult túszoek a nyomozás, majd bírósági tárgyalás során a túszzedők partnereivé, védő tanúivá váltak.) – Jellegzetes emlékem még, hogy vasárnaponként Sípos fényképezőgéppel az oldalán ment kimenőre, és néhány – nem aksjelölt – „nyali” kísérte. Megvetéssel szemléltük őket. Félreértések elkerülése végett: Ali nem volt köztük!

Volt még néhány tiszthelyettes: Jasper őrmester, a másik karpaszományos szakasz osztályfőnöke, Nutter őrmester, a „műmester” (gépkocsi- és harckocsi-karbantartó) és még egy őrmester, szolgálatvezető helyettes, akinek nevére nem emlékszem, de még szó lesz róla.

Hálótermi „szobaparancsnokunk” Tihanyi szakaszvezető volt. Az intelligencia nem bántotta, de – ami ennél fontosabb volt számunkra – a rosszindulat sem. „Ars poeticáját” tömören foglalta össze, mindjárt az elején: „Engem is b...nak, én is b...om magukat.” Amúgy el volt magában, a

kályha melletti ágyával. Egy ízben pentatonikus népdalokat énekeltünk a magunk és kicsit talán az ő – amint véltük, az ősi nép romlatlan falusi gyermeke – szórakoztatására is. Váratlanul megszólalt: „Nem tuggyák a tangó-bolerót?”

Igazán a hálóteremben éreztük jól magunkat, pláne ha már a takaró alá bújtunk. Dupla alsórúhában, zokniban, sőt fülvédőben aludtunk, de volt köztünk olyan is, aki hűsvétig nem vetette le a nadrágját. Emeletes ágyakban aludtunk, egy fentit sikerült foglalnom, ott melegebb volt ugyan, de a jéghideg plafon kondenzvíze a fejemre csöpögött. A bakancsom viszont reggelre deres lett a betonpadlón. Január 27-i levelem szerint: „az ágy az egyetlen jó meleg hely, tehát mindig sietünk ágyba bújni. Mikor mindenki ágyban van, akkor a legemelkedettebb a hangulat. Vég nélküli viccek hangzanak el, éneklünk, mesélünk, szóval mindenki a legjobban érzi magát.”

Az aksjelölteket a „B” osztályban gyűjtötték össze, ahhoz tartozott a tanterem melletti hálóteremünk. A reggeli mosdás úgyszólván lehetetlen volt: alig, hogy összekaptuk magunkat, mehettünk csuklózni. Este azután egy lavórban melegítettünk a kályhán vizet. Egy kályha, egy lavór, kb. 30 fő. Így bizony gyakorlattá vált az „egyszer átjásztott” sőt „kétszer átjásztott” mosdóvíz. Szerencsére a városban létezett a „Zöldkereszt” nevű intézmény, ahol szerény díjazás ellenében kádban (!) megfürödhettünk. Idő és pénzkímélés okán ott is bevezettük az átjásztott vizet. – Mindenestre tetvesek nem lettünk, azt csak a hadifogságban ismertem meg.

Nos, végre hadd emlékezem meg néhány mondat erejéig a négy zászlóaljából verbuvált aksjelölt társaságról, a „B” osztályról. Ma is fel-felködlik bennem a kép, amint az első napon az előtérben, zászlóaljank szerinti csoportokban ismerőst keresve egymást méregettük, s tettetett jókedvvel, vontatottan szóba elegyedtünk. Nem így egy zömök, mokány fiú, aki kedves közvetlenséggel hol ehhez, hol ahhoz fordult. A neveket persze nem ismerte, ezért mindenkit a lenyűgözően barátságos „Te, apa!” megszólítással illetett. Így ismertem meg Tókai László rétsági aksjelöltet, Laci Apát. 64 év távlatából bizvást mondhatom, a legigazibb katonát.

Sajnos a teljes aksjelölt létszámról nem maradt feljegyzésem, közel harmincan lehettünk. Végül is az akadémiára – amint azt később még részletezem – húszan nyertünk felvételt. Az osztályterem nem csak az előadások, hanem – míg meg nem dermedt a kezünk – a levélírási helyszíne is volt, no meg az étkezésé, mert persze az eleinte ígért étteremből semmi nem lett. De a csajka legalább melegítette a kezünket. Vacsora után – ha tiszta volt a levegő – itt is énekeltünk pikáns, vagy obszcén nótákat, dalokat. („Nóta” alatt a honvédségnél a menetelőket értettük, hiszen erre a vezényszóra kezdtünk énekelni. Néhány ilyen nóta címe: Már minálunk babám, Örmester úr fekete subája, Örmester úr fasza gyerek, Örmester úr fényes kardja. Dalok: Van nekem egy óram, igen drága kincs, Jeremiás próféta kiment a pusztába. Szövegrészleteket csak külön kérdésre ismertethetek). A fő mókamester egy Dani nevű karp volt. Sajnos nem jutott be az akadémiára.

Kezdtünk belerázódni a karpiskola viszonyaiba, bár a koszt egyre nyomorúságosabb lett. Amint február 9-i levelemben írtam: „Pénteken a mákos tészta miatt formális verekedés volt, úgy-hogy már szó sincs tantermi étkezésről.” Ez persze főleg az ebédre és a kedvenc ételekre állt. A vacsorára kapott főtt burizst már békésebben tömtük magunkba. A hazai csomagok természetesen rengetegre segítettek, úgyszólván életmentőek voltak. Minden levelemben kunyeráltam, főleg édességet, meg időnként pénzt is, mert „az étkezés félelmetes összegeket emészt fel, de a hangulatunk hál’istennek kitünő.”

Extra ruhánk külön, száraz raktárban volt elhelyezve. Kimenőkor kötelező lévén, bonyolult volt mindig kikérni. Különböző előljáróink sokszor el is vonták büntetésből kimenőnket, így a heti három alkalom inkább csak papíron létezett. Pénzünk amúgy sem maradt duhajkodásra, hiszen a koszt-feljavítás elvitte. Így még kísértésbe sem eshattunk, hogy vendéglőben italozzunk, a „tiltott” helyiségekről pedig – amilyenek minden városban voltak a honvédség tagjai számára – legfőljebb csak hallhattunk.

Egy ízben bál volt a Három rózsához címzett étterem emeleti nagytermében. Elhunyt nagyapámát gyászolva nem táncoltam – hamvába holt szerelmemet amúgy sem hevertem még ki – de Pistának, Jánosnak sikerült ismeretséget szereznie. Egyetlen emlékem a bálról, a csárdás: a fal mellől nézve aggódva éreztem, hogy a padló a nagy tömeg ütemes dobogására egyre jobban leng – a táncolók ezt persze nem vették észre –; szerencsére a tánc időben abba – s így a katasztrófa elmaradt.

A moziba járást ugyancsak az anyagiak korlátozták. Bár otthon szenvedélyes mozilátogató voltam, itt a látott egyetlen film, a „Szűts Mara házassága” felejthetetlen élményem maradt (Oh, Heller Farkas határhaszon elmélete: egy kifli – sok kifli .)

Szakmai előadásom egyszer vettünk részt, ugyancsak a moziteremben. Resch Rudolf páncélos alezredes ismertette Rommel és „kísértethadosztálya” (Gespensterdivision) diadalmas afrikai hadjáratát; El Alamein – mármint a brit erőfölény és a Montgomery vezette visszacsapás és áttörés – még messze volt. Elragadtatással hallgattuk beszámolóját a „28 tonnásokról” – bár Chapó másnap közölte, hogy a később Pz-IV-ként ismertté vált harckocsik valójában 23 tonnát nyomtak. Nem szólt az előadó a 8,8-as légvédelmi ágyúk („Acht-achter”) páncélosok elleni, elsöprő sikerű alkalmazásáról sem, pedig még George Marshall, az Egyesült Államok vezérkari főnöke is a Wehrmacht legeredményesebb fegyvereként emlékezik meg róluk háború után megjelent művében (Report – Így győztünk).

Belerázódtunk hát a karpiskola mindennapjaiba, de a sors hamarosan gondoskodott róla, hogy elmenjen a maradék jókedvünk. Március vége felé megérkezett az új iskolaparancsnok Barthalos Zoltán százados személyében. És – minő balszerencse – mindjárt útjába akadtam. Hogy előről kezdjem, csomagot kaptam, aminek átvételét minden alkalommal kihallgatáson kellett jelenteni „értékpostámat hiánytalanul megkaptam” szöveggel, a tetejében (egy vezetési gyakorlatról lemaradva) napos is voltam, tehát a szolgálat átadását is jelentenem kellett. Barthalost megelőzte félelmetes híre és amikor első hegyi beszédét intézte hozzánk, láttuk, hogy szinte jampecosan sokat ad az öltözképre. Baby-Browning pisztolytáskáját félig a fenekére tolta, köpenyét többnyire kihajtva viselte – ami csak a tábormokoknak dukált. Csizmája tükörfényes volt. Mindezt látva úgy gondoltam, hogy egy számmal kisebb, amúgy is ronda cseh köpenyben mégsem állhatok oda elé, elkerterm hát Jánostól vadonatúj – igaz egy számmal nagyobb – magyar köpenyét.

Na itt követtem el a döntő hibát. A továbbiakat – noha ma is élénken élnek emlékezetemben – március 20-i levelemből idézem: „Ez volt az első kihallgatás amit ő tartott és én álltam a sor élén, így mindjárt belém kötött. Lelógott egy szál cérna a köpeny válláról és a makkgombról is kilógott két szál.” (Tükör híján nem mindent vett észre az ember.) Persze mindjárt elkezdett ordítani: »Szolgálatvezető, ha legközelebb ilyen embert kihallgatásra enged, magát is becsukatom vele együtt« – aztán felém fordult: »Most csak magát csukom be, meg fogom fenyíteni.« Az egész kihallgatáson szörnyű dühös volt és két embert mindjárt a kihallgatásról bevitetett a fogdába.”

Nehéz ma ecsetelni, vagy átérezni azt a lelkiállapotot, amibe kerültem. Egy kicsit „Nyilas Misinek” éreztem magam. Én jó akartam lenni és ez az eredmény? A dolog végül is szerencsésen csengett le, mert a két lépéssel hátrább álló szolgálatvezető – kivételesen Bátkai helyettese, egy őrmester volt éppen – úgy meg volt rémülve, hogy megfedkezett rólam, és így szépen elaludt az egész. Persze azonnal írtam haza, nehogy megint csomagot küldjenek, inkább koplalok. Hetekig drukkoltam, hiszen közeledett a húsvéti szabadság és nagyobb csapást nehezen tudtam volna elképzelni, minthogy azt elvonják.

Jászberényi katonáktól még megtudtunk Barthalosról egyet-mást, például, hogy a fronton a szállása ajtajától a budiig kideszkáztatta az utat, nehogy sáros legyen a csizmája. A jászberényi zászlóalj gyorshadtestbeli szereplését olvasva – a Hadtörténeti Intézet könyvtárában megtalálható – pedig kiderül, hogy a harcokban sokkal inkább a Kárpáti-század jeleskedett.

Tovább folytatva március 20-i leveletem: „Természetesen az iskolaparancsnok-változás az egész szellemet megváltoztatta az iskolán. A tiszteket és altisztiket is nyomják, azok persze miniket nyomnak. És minthogy alánk már nincs rendelve senki, mi isszuk meg a levét. – Ez a katona-ság! – Folyton szoba- és szerelvényvizsgák vannak, és nem csak ½ 5-től 5-ig, tehát parancskihirdetés előtt van fegyelmező, hanem délben ½ 12-től 12-ig is. Mindez egyáltalán nem izgat, csak nevetünk, de ha az embernek elveszik a szabadságát, az már kellemetlenebb dolog.”

Apám, aki természeténél – állóképességénél, önfegyelménél, bátorságánál – fogva békében, háborúban, fogságban egyaránt a tartalékos tiszt mintaképe volt (nyomába sem jöhettem), időse-rűnek látta, hogy egykori tapasztalataiból, életbölcseletéből átadjon valamit. Németül beszélt és levelezett velem, hogy a nyelvet megtanuljam – haló poraiban is áldom érte – így a levelet fordításban közlöm.

„Kedves leveledet örömmel vettük. Mellékelten küldöm a kért 10 pengőt. Nem küldöm express a levelet, mert az feltűnő és emellett nincs lopás ellen biztosítva. Egy közönséges levél sem veszik el normális körülmények között. Reméljük, ez is odaérkezik. – Írod, hogy a századosod nagyon szigorú. Tulajdonképpen a katonaságnál ez a normális és csodálkoztam eddig, hogy ilyen könnyen úsztatók meg. Egy dologra feltétlenül figyelmeztetni szeretnék: Te aktív tiszt akarsz lenni. Ezért figyeld meg mindent, a legpontosabban. Amit jónak találsz, azt majd annak idején ugyanúgy csináld, amit azonban rossznak, igazságtalannak és ügyetlennek tartasz, azt, ha hatalmadban áll, javítsd ki. Sok katonád hálás lesz ezért és jó szolgálatot teszel vele hazádnak. Mert a katonai szellem egészen másképp alakul a laktanyában, ha mindenki, bár szigort, de igazságosságot és tisztességet talál. – (Otthoni hírek, majd születésnap jókívánságok.) A Mindenható adjon neked jó egészséget, bátor kedélyt és szorgalmat. Soha nem csüggedni! Es ha hűsvétra nem tudsz hazajönni, akkor sem kell kétségbe esned. Fogad összeszorítani és bátran tovább szolgálni. Az embernek hozzá kell edződnie az élethez. A csüggedést és jajgatást hagyjuk a vénasszonyokra.”

Mondanom sem kell, hogy Apám sorai, intelmei mindig erőt adtak. Egyébként – ma már szégyellem leírni – egész katonaidőm, mintegy 52 hónap alatt egyetlen személyre szóló fenyegetésem nem volt. Kollektív büntetés persze bőségesen akadt, de az inkább megkeményítette az embert.

Még március 21-én írtam egy, a tanulmányi előmenetelünket tárgyaló konferenciáról. Eredményképp néhány bajtársunkat visszavezényelték csapatához, de – ha jól emlékszem – aksjelölt nem volt köztük.

A húsvéti szabadság is rendben lezajlott, következő levelem egy héttel visszaérkezésem után, április 14-én kelt: „A múlt hét folyamán még tantermi foglalkozás volt, állandóan térképeket rajzoltunk. – Tegnap és ma megkezdődött a gyakorlati kiképzés, s ezt be is vezették két nagy gyalogsági gyakorlattal. Első nap mint támadó, második nap mint védő szerepeltünk és mindkét nap gyalogoltunk vagy tíz km-t.” A továbbiakban leírtam, hogy miközben a távol lévő gyakorlóterre gépkocsival szállítottak, egy ág vágódott a szemöldökömmek és noha ledöntött, a szemem nem sérült meg. „Az iskolán nagy előléptetések voltak. Barthalos szds. úr őrnagy, Alkay fhdgy úr pedig százados lett. Most jóformán ő itt élet-halál ura, tekintettel arra, hogy az őrnagy úr nem sokat érintkezik velünk.”

A rosszhiszeműséget kerülve – „jobb Pesten, mint Rimaszombaton” – voltaképp örültünk, hogy iskolaparancsnokunkat egyre ritkábban látjuk. Valamilyen pozitív emléket keresgélve megint csak anekdotába illő történet jut eszembe. Minthogy a jelentkezésekben–jelentésekben kötelező „alázatosan” jelző kissé hosszú volt, sokan lerövidítették. No, több sem kellett Barthalosnak. Minthogy ezzel kapcsolatos kifogásával nem akart leereszkedni hozzánk, a végrehajtást kiadta a szolgálatvezetőnek. Bátkai sorakoztatta a népet és közölte velünk: „Őrnagy úr paráncsa: »Álással« jelentem nincs, az megszűnt. Ezentúl »Álázato-san jelentem ván«” – közben majd kitört a nyelve, mi meg nehezen tudtuk visszafojtani a röhögést.

Közben megjött a tavasz és gyakorlati kiképzésünk egyre inkább a terepen folyt, többnyire a dombes-dombos Pokorágyon, amint Füleki nevezte a „Zergebaszta Felvidéken”. Hadnagyunk éppen a harcokcsirádiós üzenetek lehallgathatóságáról beszélt, és hogy ezért virágnyelven kell kommunikálnunk. Például, ha géppuskalőszerre van szükségünk, akkor valahogy így kérjük: „Sípos őrmester hozzon nekem apró kecskeszart, hogy legyen mivel játszanom!” Sípos, aki mint osztályfőnök és vezénylő tiszthelyettes, velünk tartott, nevét hallva felébredt álmodozásából és elrikkantotta magát: „parancs!” Itt már nem lehetett visszafojtani a nevetést – Sípos nem kis bosszúságára.

Éleslövészetre is sor került – puskával – de harcokcsiról szó sem volt a terepen. Csak a laktanyában álló két Toldiba bújhattunk és tanulhattuk meg alkatrészeit töviről hegyire, mint pl. „a teherhárító gombos karjának rugós lövőkéje” és hasonló nyalánkságokat. A fegyverek – géppuska és nehézpuska – kezelését főleg kiszerezve gyakoroltuk be. A terepgyakorlatokon a három kezelő – elől a harcokcsivezető, mögötte a parancsnok, és lövész párban – gyalog futkározott. Hogy ennek a harcokcsik kímélése, vagy üzemanyaghiány volt az oka, meg nem mondhatom.

Füleki a maga módján tette a dolgát, a karpiskola végére meg is kedveltük. Neki is voltak kiválasztottjai, akikkel szívesen évődött. Bozóti Lalit például – talán valamilyen ifjúkori emlék nyomán – „gyermekgyógyásznak” nevezte el. Ide illik még egy jellegzetes „Füleki”-történet, ami a fentebb már említett, 1944. december 23-i szomorú fronttalálkozónk alkalmával esett meg. Megemlítettem Dübőnek, hogy V-t augusztusban hadnagygyá avatták. Volt ugyanis egy felettébb kato-

nátlan, amolyan balfácán aksjelölt bajtársunk, akire Füleki egy terepgyakorlaton – türelmét veszve – így ordított rá: „Ide hallgasson V., ha magából hadnagy lesz akkor én telesz...om a csákómat és a maga fejére borítom!” Dübö rám bámult, majd – tőle szokatlanul – halkan szólalt meg: „El is vesztjük a háborút.” De nem ezért, főhadnagy úr, replikáztam neki, katonaszerencsét kívánva.

Rimaszombathoz visszatérve, hamarosan eldőlt, hogy az iskola Nyergesújfalura települ át, ki-helyezésre–gyakorlatra. Ez valamikor május elején meg is történt. Az iskolában helyeztek el bennünket, szalmazsákok a padlón. Számunkra a legfontosabb változást az jelentette, hogy hétvégeken eltávozásra mehettünk Budapestre! Jánossal már első alkalommal elhoztuk hazulról a kerékpárunkat, Pista is szerzett kölcsön biciklit, úgy tekertünk haza. Jellemző akkori állóképessé-günkre, hogy a 60 km-es távolság meg se kottyant. Visszafelé személypoggyászként vittük a bringákat vonaton Dorogig, csak onnan kellett megtenni a néhány kilométert.

Parancsnokunk, Barthalos őrnagy úr mind kevesebbet zavart, de aki rapszodikus megjelenései során – kihallgatáson, váratlan ellenőrzésen – útjába akadt, az többnyire megbánta. Kiképzésünk főleg a már szokott gyalogos és kvázi-páncélos terepgyakorlatokból állt. Közben kaptunk ugyan még két Toldit és néhányszor be is indították őket, harcokszívezetésre azonban csak az Akadémián került sor. A sekély dunaparton gázoló Toldikat – ahol mosásukra is sor került – két fénykép is megörökíti. – Élmény volt látogatásunk a közeli Esztergom-táborban a frontra készülő 30. harcokszíezrednél, mert megtekinthettünk egy Pz-IV-et.²⁸ Elképedtünk rajta, hogy a tornyot külön motor forgatja. Údító változatosságot életünkben a tehergépköcsi vizsgára előkészítő „vezetési gyakorlatok” jelentettek, azokat Chapó kirándulással szervezte. Egy máig emlékezetes, kellemetlen incidens mégis éppen ehhez kötődik.

Misére voltunk kivezényelve, a mélyen hívó Chapó vezetésével. Mi, protestánsok is áhíttal vettünk részt a szertartáson, de Úrfelmutatáskor nem térdeltünk le. Chapó a körletbe visszaérve sorakoztatott és alaposan lehordott bennünket fegyelmetlenségünkért. Ez még nem lett volna baj, de – hiába hivatkoztunk protestáns voltunkra – kizárt a másnapi vezetési gyakorlatból. Helyette a négy lutheránusnak – Kappel Tibinek, Jánosnak, Pistának és nekem – egész napon át a tagozott menetet és a díszlépést kellett gyakorolnunk az iskolaudvaron. Még az sem vigasztalt, ha arra gondoltam, hogy mennyivel olcsóbban úsztuk meg, mint gályarabságot szenvedett őseink.

Május 19-én, hétfőn vizgáztunk forgalmi szabályzatból (ma KRESZ-nek hívják), pénteken szerkezettanból, szombaton vezetésből. A karpiskolát, az előzetes hírekkel ellentétben – hogy vizs-zamegyünk Rimaszombatba vizsgázni – május végén hirtelen bezárták. Alkay – 10 napos nőszülé-si szabadságáról visszatérve – eredményt hirdetett.

Csak a rangsor elejére emlékszem – igazán nem panaszkodhattunk. Iskolaelső Kappel Tibi lett, utána dr. Merényi Lóránt, jómagam, Tókai Apa, János, Bozóti Lali, Pista volt a sorrend. Búcsúün-nepségről nincs emlékem, kaptuk a menetlevelet és mehettünk vissza Szilágysomlyóra.

Újra a csapatnál

Szilágysomlyóra visszaérkezve eredményünket kihallgatáson jelentettük Zánk százados úrnak. Nagyság szerint álltunk, engem megdicsért, Kappel Tibivel pedig kezét fogott, úgy gratulált. Va-lamennyien kaptunk 10 nap jutalomszabadságot, két csoportban.

Újonckiképző hadnagyunk a közszeretben állt Záhonyi András páncélos tanfolyamon volt, egy „zupás,” Parragh hadnagy helyettesítette. (A legénység következetesen Parlagnak hívta). Per-

²⁸ A második világháborúban a legnagyobb számban használt német harcokcsítípus. Különböző változatai-ból 1936–1945 között 10 000 db készült. A 22,3 tonnás, ötfős harcjármű 75 mm-es, rövid csövű ágyújával 1942-ig a legnagyobb tűzerejű német harcokcsi volt. A szovjet T-34 és KV harcokcsik megjelenésével 1942 márciusától nagy teljesítményű, hosszú csövű páncéltörő ágyúval szerelték fel. 1942 tavaszán a frontra induló magyar 2. hadsereg páncélos hadosztálya 22 db, a Pz.IV.F1 sorozatba tartozó, rövid csövű ágyúval felfegyver-zett páncélost kapott 108 db 10,5 tonnás, 37 mm-es ágyúval felszerelt PzKpfw 38(t) harcokcsi mellett. Lőve-gük kalibere miatt a honvédségnél a PzKpfw 38(t)-t a közepes, a Pz-IV-et a nehéz harcokcsik közé sorolták, ami annál is inkább érthető, mert Magyarország 1942 tavaszán csak a 8,5 tonnás, 20 mm-es nehézpuskával fel-fegyverzett Toldi könnyű harcokcsikkal rendelkezett.

sze mindjárt érdeklődtem, hogy milyen ember, van-e olyan remek, mint Záhonyi. Erre egy Kurfis nevű tizedes közölte: „Záhonyi, az egy gatyás pali”. (Kívülállók kedvéért: a „gatyás” nem az alsóneműre utal, hanem a gatyázó [kicsinyes, szőröző] rövidített változata.). Amint június 22-i levelemben írtam: a hét egy napján gyalogsági kiképzés folyt, a többi napokon a rádiós csoporthoz voltunk beosztva. A kiképzés nem bizonyult túl szigorúnak, félhivatalos hírek szerint július elején az egész zászlóalj kihelyezésre kerül Esztergom-táborba.”

A rádiós csoportot egy továbbszolgáló próbaszolgálatos zászlós vezette. A „Lobi” (a zászlósok „lobogós” becenevéből kurtítva) reggelenként összeállította a csoportot, majd rádiókkal a hátunkon kivonultunk a somlyói Magura oldalán húzódó dús fűvű rétre. Ott lehangoltuk az egymástól kellő távolságban elhelyezett készülékeket, néhány mondatot váltottunk, utána jókat aludtunk délig. (Végre gyakorlatban is megismerhettem a honvédségről szóló gonosz, destruktív mondas tartalmát: „Fő feladat a tétlen semmittevés, úgy, hogy lázas tevékenységnek látszszék”).

Az élelmezés még a karpiskolainál is silányabb volt. Az újonckiképzés heti két-háromszori főtt tésztajáról már csak álmodhattunk. A krumplit is elfelejthettük. Amint július 3-i levelemben írtam: „Rendszerint szárított zöldségfőzelék van, amibe minden bele van aprítva, amit egy növényevő állat csak megeszik”. Felködlök előttem egy – talán kelkáposzta – főzelék emléke is, amit keserű humorral „zabosbükönynek” neveztünk el. A már csak mutatóba kapott gumihúsokat magam is kéjjel rágogattam. Persze a honvéd élelmezés legjava akkor már a keleti arcvonalra kivonuló 2. hadsereg után ment, hogy a féltékenyen őrzött raktárakban az 1943 januári áttörés után felgyűjtásra, vagy az ellenség kezébe kerüljön. Nekünk minderről – a szovjet elleni háború tényleges állásáról és a 2. hadsereg náci által kikényszerített irreális feladatairól – fogalmunk sem volt, nem is lehetett. Végül az akkor már csemegének számító komiszkenyérhez vásárolt drága tehén-, vagy bivalytej (litere 40–50 fillér), no meg a „hazai” mentett meg bennünket az éhezéstől.

Június végén megérkezett előléptetésünk: „már egy hete tizedesek vagyunk, csak a szerencsétlen Valnicseket nem léptették elő.”

Zánk százados úr is »leminősített« bennünket. Mindnyájunkat dicsért, csak kit jobban, kit még jobban. Tehát most már három lépcső megvan a Ludovikához, az első felvételi, a tisztisiskola és a csapatparancsnoki minősítés. Így már csak a második felvételi hiányzik, ami remélem menni fog.”

„A foglalkozás még könnyebb, mint eddig. A század fele Péter–Pál óta aratási szabadságon van 2–3 hétre, ha visszajönnek, váltanak. Mi karpok kijártunk egy raktárba, ahol – iszonyú felfordulásban – mintegy 500 kerékpárt kellett a hozzátartozó szerelvényekkel lajstromozni, így írhattunk napokig.” Sokat dolgoztunk a századirodán is, még a százados úr is egészen megbarátkozott velünk. Nemegyszer – miközben a század munkán volt – időt adott a felvételre történő készülésre, sőt rendelkezésünkre bocsátotta a század könyvtárát is. A Ludovikáról megkapott „második felvételi vizsga anyagból” láthatóan bizony ránk fért a készülés, tanulás. „Mindebből láthatjátok, hogy prima életünk van – írtam – amit azt hiszem a Ludovikán még vissza fogunk sírni.” – Látónoki szavak!

A legénységgel kitűnő volt a kapcsolatunk, élveztük a sarzsinknak kijáró tiszteletet és kölcsönös segítségnyújtás alakult ki köztünk. Két embert is megmentettem az egyébként megérdemelt fenyítéstől. Sajnos az aksjelöltek között is akadtak ketten, akiknek a honvédek macerálásában telt örömük, mondván, hogy csak kitolással lehet nevelni. Ezen aztán jól összevesztünk.

Június 28-án, vasárnap, honvédnapi volt. Soraim szerint: „ennek nem mindig a honvédek örülnek legjobban, mert sisakba és posztóba kellett öltözni és úgy díszelni az árnyékban is 30 fokban hűvösben. Igaz, hogy feljavított ebéd volt, még egy nagy lekváros buktát és 2 dl bort is kaptunk.”

Két fiatal páncélos hadnagy is érkezett a zászlóaljhoz a két hónappal előrehozott, június 18-i avatásból: Marschalkó Béla és Korbuly István. „Egyelőre meg vannak illetődve” – írtam. Hozzá kell tenni, hogy Zánk százados urunk – meglepő módon – a beosztott tisztjeivel keményebben bánt, mint a század legénységével.

Visszaérkezésünk óta keringett a hír a zászlóalj esztergomi kihelyezéséről. Végül is augusztus elején bevagoníroztak és némi viszontagságok után – a pilisvörösvári alagútban elakadt a vonat, még egy mozdonyra volt szükség – kirakodtunk és beköltöztünk a kótábor melletti kenyérmezői barakk-táborba. A poloskairtó szagú barakkok hemzsegték az élősdiektől, reggelre kelve valamennyien vakaródtunk, egyik őrmesternek még a szeme is bedagadt. Földre terített szalmazsákokon alud-

tunk, egymás hegyén hátán, és talán még kedélyessé is vált volna az egész, ha meg nem érkezik két régi „kedves” ismerősünk, Alkay százados úr és Bátkai főtörzs. (Ő is még az iskolán lépett elő).

A nyitány frappáns volt. Nem sokszor lógtam életemben a reggeli csuklóról, de hétfőn – a budapesti eltávozás után – valahogy nem volt kedvünk Pistával a szabadgyakorlatokhoz, így elvonultunk a „rötyibe.” Mondanom sem kell, hogy még el sem fáradhattunk a guggolásban, máris megjelent Bátkai. Az, hogy mégis csuklózunk kellett, hagyján de persze beárult Alkaynak, aki egyébként mindjárt a kiképzés vezetője lett.

Meleg nyári napon vonult ki a század a közeli Strázsa hegy oldalán elterülő rétre. Alkay persze mindjárt magához rendelt bennünket és zord képpel közölte: „Kharpaszományosok, fogjanak nhekem nagy hirtelen harminc darab thöcskét!”

Nem volt nehéz dolgunk, mert a virágos réten sűrűn ugrándoztak a szöcskék, így sapkánkkal eredményesen vadászva hamarosan teljesítettük a feladatot. A szöcskéket – dohányzók lévén – két gyufásdobozba gyűjtöttük és máris haptákba állhattunk „Százados úr alázatosan jelentem 34 darab szöcske és egy fekete tücsök.” Akkor láttam Alkayt először és utójára mosolyogni.

„Shorakoztassa őket!” hangzott a további parancs. Minthogy a szöcskék nem hallgattak vezényszavamra – egy-kettő mindjárt el is ugrott – kénytelen voltam őket a tábori széken ülő Alkay lába előtt térdelve, egyenként agyonnyomni. A százados úr szerencsére hamarosan megunta a műveletet kísérő recsegést és kegyelemben elbocsátott bennünket. Ez volt az utolsó emlékem erről a szerencsétlen, pályát tévesztett, jobb sorsra érdemes emberről. Balvégzetéről Szabó Ali is megemlékezik írása végén, de pontatlan adatai miatt csupán az általam ismertekre támaszkodom.

A 4/I. harcokcszászlóalj nem tért többé vissza Szilágysomlyóra, hanem Kiskunhalasra helyezték, ahol számozása 3/III-ra változott. Ott került sor egy „éles” gyakorlat keretében a harcokcsi eleni közeltámadás elhárítására. Alkay – résztvevőként – Toldiba ülte egy kibiztosított kézigránát olyan ügyetlenül próbált kidobni, hogy az visszaesett, felrobbant és megölte. Hogy a tragédia még nagyobb legyen, a melléte ülő Simonkay Nándor, 1942. december 6-i avatású páncélos hadnagy a robbanás következtében elvesztette szeme világát. Nándi a háború után Ausztriában gyógymaszszórként kereste kenyerét. Valamikor a nyolcvanas években hunyt el.

Augusztusi heteinkre, például a három páncélos karpiskola rövid közös gyakorlatára, emlékszem. Szeptember 1-jén 30 nap vezénylési szabadságot kaptunk, így búcsút mondtunk a 4/I. harcokcszászlóaljnak. A Budapest felé tartó vonaton még egyszer hatalmas nótázást rendeztünk, majd elváltunk a szeptemberi második akadémiai felvételi vizsgáig.

A létszámokat tekintve – a 8 fő 4/I-es aksjelöltön kívül – egyedüli konkrét adatom az, hogy hányan jutottunk be az akadémiára. Szabó Aladár írásában az „összevont tisztí iskola” létszámaként 168 főt ír. Ha ez az adat pontos, akkor benne kell, hogy szerepeljenek a – hadapród örmesteri rangban lévő – másodévesek is. Róluk azért nem írtam, mert alig volt kapcsolatunk, legfeljebb néhány harcgyakorlaton vettek velünk együtt részt. (Említést érdemel, hogy a mi „tartalékos” társainkat már nem léptették elő egy év leteltével hadapród örmesterré, hanem csak hadapród szakaszvezetővé.)

Arról sincs adatom, hogy hány aksjelöltet hívtak be a második felvételi vizsgára. Ezen – a mi karpiskolánkból – húszan feleltek meg, köztük a nyolc 4/I-es. Ha feltételezzük, hogy mindegyik zászlóaljnál nagyjából ekkora volt a létszám, akkor legalább tíz főt vissza kellett, hogy küldjenek a csapathoz.

A további bonyodalmak még ez után következtek. A páncélos csapatnem 1941-ben tervbe tett nagyarányú fejlesztését 1942 őszére alaposan visszafogták. Ennek okát csak találgathattuk (a háború elhúzódása, a támadó csapat helyett a védekezők, a légvédelmi tüzéség, a vadászgépek fejlesztése, fegyverkezési gondok). Tény, hogy – az előző évi közel 70 fűvel szemben – csupán 22 főt vettek fel elsőéves páncélosnak. A keret felét a honvéd nevelőintézetekben végzetettek számára biztosították. Így a csapattól érkezett eredményesen vizsgázóknak 11 hely maradt. Igen ám, de Jászberényben és Kassán is volt páncélos tartalékos tisztí iskola, aksjelöltekkel. Ezek – feltehetően a második felvételi vizsga rangsorán – 6 helyet nyertek el, a rimaszombatiak pedig ötöt. A további 15 fő „megfelelt”-nek – és bizonyára még a másik két tisztí iskoláról is voltak ilyenek – felajánlottak helyeket a gépkocsizó lövész és gyalogos osztályokban, ideértve a hegyivadászokat, valamint a csendőroket is.

Mindezek alapján az 1. harckocsiezred tartalékos tisztiköréből a második felvételi vizsgán megfelelt és így az akadémiára felvett húsz fő beosztása – névsorban – az alábbiak szerint alakult.

Az akadémiái páncélos századhoz került:

Ignáczy Dezső	3/I. harckocsizászlóalj
Kappel Tibor	4/I. harckocsizászlóalj
Martin Kornél	4/I. harckocsizászlóalj
Rosta Ödön	1/I. harckocsizászlóalj
Tócai László	2/I. harckocsizászlóalj

Az akadémiái gépkocsizó lövész századhoz került:

Szántó János	3/I. harckocsizászlóalj
v. Umbrai Ferenc	2/I. harckocsizászlóalj

Az akadémiái gyalogzászlóaljhoz került:

Dabóczy Jenő	4/I. harckocsizászlóalj (hegyivadász)
Duliskovich Sándor	3/I. harckocsizászlóalj (hegyivadász)
Faller(Oltványi) Tibor	4/I. harckocsizászlóalj
Ferenczy Pál	4/I. harckocsizászlóalj (hegyivadász)
Herendi Ödön	4/I. harckocsizászlóalj (csendőr)
Mészöly György	1/I. harckocsizászlóalj (nem avatták)
Pekáry György	1/I. harckocsizászlóalj
v. Skultéty Zoltán	1/I. harckocsizászlóalj
Szentpétery Miklós	3/I. harckocsizászlóalj
Tóth János	1/I. harckocsizászlóalj
Valnicsek (Vasadi)Lóránt	4/I. harckocsizászlóalj
Wels István	4/I. harckocsizászlóalj (csendőr).

Különleges eset Kevey Andrásé. (2/I.) Bandi megfelelt a felvételin, de nem akarta elfogadni, hogy más fegyvernemhez kerüljön. Így visszament a csapathoz, majd 1943 nyarán felvették páncélosnak és 1944 novemberében avatták.

Végül is az 1. harckocsiezred tartalékos tisztiköréből 1942-es akjelöltjei közül 1944. augusztus 20-án 18 főt avattak hadnaggyá a Ludovika Akadémián.²⁹

Befejezésül – szubjektív szemléletű, kritikai hangvételű írással együtt is – vallom, hogy a felvázolt egy esztendő alatt *katonákká* váltunk!

Szegény, szerencsétlen hazánktól több nem telt, és ha voltak is itt és másutt böven gondok, valom, hogy a háború Magyarország számára nem ezért veszett el.

²⁹ Történetük a *Pénzes János* szerkesztésében Ausztráliában, Melbourne-ben, 1990-ben megjelent „Emlékek útját járva: 1942–1944” című kötetben olvasható.

A bányafütytös válasza³⁰

*Boldogság bánya volt Nagy Magyarország
s hogy beomlott a felvidéki tárna
sötétben éltek magyar szívek orcák,
a mélyben testvérekként tömörültek
s a bányafütytösök napfényt fütyültek.*

*Kegyelmes úr, az ön magyar mivolta
kétségtelen, de nem tudjuk lemérni!
Míg magyarságát tósztokba dalolta,
barokkos cím és ranguszály kíséerte
és bársonyszék is csurrant-csöppent érte.*

*Húsz napja még csak, hogy napfényre jöttünk,
s kegyelmes úr a magyar parlamentben
ön leckéztetve pálcát tört fölöttünk,
elhagyta ajkát a szörnyű badarság,
hogy magyarságunk csak Benes magyarság.*

*Mi magyarságunk, melyet úgy leintett,
mint a feltámadt Krisztus igazsága,
mezítelen világít: sebeinket
tapogathatja halk kegyelmes ujjja.
Rajtunk a Benes szenny is allelujája!*

*Ha temetésen kántor torka zengi
búcsúztatóját s félliterszám önti
a könnyet benne, nem tudhatja senki,
hogy mennyi benne hát a tiszta részvét.
A könnyekért mindég megkapja pénzét.*

*Magyarságunkat csak kálváriával,
könnyektől áradt folyók zsoltárával,
cseh börtönökkel, júdások hadával
anyák húszévi jajjával lehet csak
megmérni, aki mást mond az fecseg csak.*

*Kegyelmes úr, pohárköszöntők hőse
ezi üzeni a Felvidék regőse:
mint frontharcost harctéri fecsegések,
az ön magyarkodása minket untat
és felidézi gólgotás utunkat!*

³⁰ *Mécs László* összes versei. Budapest, 1943. 678.o.

TISZTI ISKOLA

Vitéz Szabó Aladár írása

A tiszti iskola bemutatása, oktatók

1942. január 7-én bevonultunk a tisztiiskolára. Ott voltak a mieink, az I/I. zászlóaljtól, ott voltak a jászberényiek, ott voltak a rétságiak és ott voltak a szilágyosmlyóiak Erdélyből.

És cakli-pakli – voltunk 168-an az összevont tiszti iskolán, Rimaszombatban. Az iskolaparancsnok Barthalos Zoltán őrnagy, a kiképzők parancsnoka Alkay főhadnagy úr volt, aki húsvétkor lett százados. Vitéz Reök Attila főhadnagy és Chapó Gyula hadnagy – volt a két fő tiszt, továbbá Füleki József, az is hadnagy. Chapó két méter magas, stramm ember volt, Füleki meg alacsony. A két oktató őrmester közül az egyiket Síposnak hívták, a keresztnévét már nem tudom, nagyon jóvágású, kackiás, magyar bajuszos ember volt. Hogy miért lettem én a „kedvence”, nem tudom. Mindig belém kötött! Ha a puskát így tartottam: „Nem jó, úgy kell!”

„Igenis” – feleltem, de már jött is a következő parancs: „Fel a fára!” Egy fa volt összesen, én azt a fát annyiszor megmástrom, hogy az nem igaz. Nem volt nagy fa. Felugrottam, elértem. De Sípos őrmester sosem hagyta ki: „– Szabó!” „– Parancs!” „– Fel a fára!” És megint mentem.

És volt még egy másik. Annak az volt a mondása, hogy „Úgy állnak az urak, kérem, mint a gölyök!” Sokat neveltünk rajta. Ezek voltak az oktatók.

Az első tiszti iskola marha nehéz volt. Volt olyan nap, hogy reggel ébresztő 5 óraker, takarodó fél 6-kor – ez azt jelentette, le kellett vetközni, lefeküdni – ébresztő 6 óraker, és ezt csináltuk este 9-ig! Huszonötször, vagy hányszor levetközni–felöltözni–sorakozni, levetközni–felöltözni–sorakozni. Volt, hogy menetöltözetben, szerelőruhában, mit tudom én miben, kellett körbeszaladni a laktanyán. Ezt egész nap csináltuk. Néha a menetöltözetre föl kellett tenni a derekszjra a tölténytáskákat, mindegyikbe járt valami húsztöltény. Ez maga volt vagy öt kiló, a puszka négy és fél kiló, a hátzsisákba bele kellett tenni két pokrócot, egy tartalék fehérneműt; bukósisak, másik sisak, sapka, 6 zsebkendő – cakli-pakli 36 kiló volt az egész. És megnézték, hogy ott van-e!

Bagó főtörzsőrmester

A tiszti iskolán nagyon érdekes karakter volt egy főtörzsőrmester, a szolgálatvezető. Őrmester, törzsőrmester, főtörzsőrmester, alhadnagy – ezek voltak az altisztek a magyar hadseregben. Bagónak hívták – cigány volt különben. Húsz éve szolgált, és olyan katonás katona volt, hogy öröm volt nézni! Már majdnem elérte a legnagyobb altiszti rangot. Csuda pofa volt! Nem egyszer gyakoroltatta este hat órától este 9-ig a riadót. „– Takarodó:” lefeküdtünk, „– Riadó:” fel! Egy ilyen alkalomkor Nagy Árpád nevezetű bajtársunkra, aki egy kicsit lassabb gondolkozású ember volt, az öreg Bagó ráordított: „Magát meg az oláh hadseregtől szalajtották?! Hogy néz maga ki?!” Mert nem tetszett az öregnek a köpenye állása!

Nem voltak ezek rossz emberek, csak keménykötésűek, és el nem néztek semmit! Egyszer, már késő este, névsorolvasás következett. Alkay százados parancsolta, Bagó meg elkezdte: „– Alkay!” Persze a százados nem jelentkezett. Amikor még egyszer ordított egy nagyot, a százados rászólt: „– Az én vagyok!” Bagó erre: „– Szá’dos úr, alá’ssan bocsánatot kérek!”

Pokorágy

Még Rimaszombatban voltunk, a hegyek alján. Volt ott egy domb, oldalában a lőtér. Úgy hívták, hogy Pokorágy, a várostól vagy 6–8 kilométerre esett. Egyszer kivittek bennünket oda. Tél volt, esett a havas eső, nem volt ott a világon semmi, csak a fedelek, ahonnan lőni kellett. Reggelit, ebédet, vacsorát mindig hoztak, de vagy két napig ott voltunk, éjszaka se fekdüdtünk le. Mindenki

dőgfáradt volt, egész éjjel nem aludtunk. Amikor ránk került sor, akkor löni kellett tizet, vagy mit tudom én mennyit, egy óra múlva pedig, amikor megint ránk került a sor, újra. Valami huszonöt fekpád volt. Végül, hála Istennek, nagy boldogan indulunk haza!

Úgy félúton járhattunk Pokorágy és a város között, egyszer csak jött egy katonai autó, Mercedes, és kiszállt belőle Alkay százados úr. Csizmában, bundában volt és otthon aludt, mi meg nem aludtunk semmit. Elkezdett ordítani, hogy „– Állítsa meg!” Egy őrmester megállította a jónépet, Alkay pedig: „– Ezek akarnak tisztak lenni?! ” És ordított, mint a fene. „– Fordítsa meg, menjenek vissza két kilométert!” Mindenki az volt, hogy „Uram, hát sose érünk haza!?” –, de hát a parancs az parancs.

„– Vigyázz, hátra arc! Menet utánam!” És szépen mentünk visszafelé. Erre volt a laktanya, mi meg arra mentünk. Aztán megfordítottak, mentünk megint hazafele. Egy kilométer után Alkay megint kiszállt, és kezdte előlről!

Amikor nagy keservesen megérkeztünk a laktanyába, fél óra múlva sorakozó, tiszta ruhában, tiszta fegyverrel, és így tovább. Nagyon megcsavarták ott a jónépet, de senkit ki nem dobtak. Aki a tiszti iskolára ment, az mind kibírta, mert nem volt mese! Összeszorított foggal, de végig kellett csinálni. Később, Oroszországban, sokat segített.

Negyvenkettő januárjában különösen hideg volt. A magyar 2. doni hadsereg is nagyon hideg telet kapott kint Oroszországban, nálunk is az volt, Rimaszombatban. Úgy borotválkoztunk például, hogy hoztak három gyertyát, és egy csajkát. A három gyertyát meggyújtottuk, valaki – rongygyal – tartotta a csajkát, amíg türethető lett a víz, akkor mindenki kapott belőle egy pohárra való, annyival borotválkoztunk. Különben mosakodni jéges vízben kellett, mert nem volt más!

Tiszti iskolai tantárgyak

Rimaszombatban elméleti és gyakorlati kiképzés egyaránt kaptunk, volt harckocsi szerkezettan, löelmélet, szolgálati szabályzat, gépjármű szerkezettan, utána motorkerékpár szerkezettan, és így tovább. Olyan jó kiképzést adtak, hogy például Balázs Viktor („Viki”) autójavító műhelyt nyitott, amikor vége lett a háborúnak. Engem nem érdekelt, én más iránt érdeklődtem. Volt hadsereg-szervezés, gépkocsi szerkezettan, ez utóbbit tanította Chapó, a fegyver- és lőszerismeretet Reők Attila. A parancsnok, Alkay, nem tanított semmit.

Ott mutatták be az akkor még aránylag újnak számító különböző járműveket, persze, a harckocsikat is. Mivel a páncélosoknál volt harckocsi, teherautó, személyautó, motorbicikli, hát igyekeztek mindenkit kitanítani arra, hogy valamit mindegyikhez értsen! Füleki hadnagy úr mondta, nem tehetjük azt, amit egy híres színész né valamelyik filmben, amikor bedöglött a kocsija az Andrassy úton: kiszállt, és otthagya azzal, hogy majd küld egy szerelőt! „– A harcra indulás előtt, jön valaki, hogy nem indul a motorja. Nem tudja mi baja, és maguk sem. Így ez nem megy! Ezért kell tanulni!” – mondta.

Vezetési gyakorlat

Kisütötték, hogy a vezetési gyakorlatra két megoldás van: vagy felkelünk korán reggel, és elmegyünk az ország különböző részeibe vezetési gyakorlat ürügyén, vagy pedig felkelünk rendes időben, és itt, a gyakorlótéren vezetünk körbe-körbe!

Mindenki ordított, hogy „– Fölkelünk mi korán!”

Így hát aztán az lett a rendszer, hogy hetente egyszer–kétszer, amikor vezetési gyakorlat volt, fél kettőkor, vagy fél háromkor elindultunk Rimaszombatból Sopronba, Veszprémbe, Pécsre, mindenfelé. Egy valaki vezette a teherautót, négyen–öten ültek hátul, és minden 5–10 kilométer után cseréltek. Valamilyen gyalogsági, vagy nem tudom milyen laktanyában megálltunk, elmentünk várost nézni, ebédet kaptunk, visszaültünk és mentünk haza.

Egy ilyen alkalommal fordult elő – Sopronból jöttünk visszafele –, hogy egy belógó ágat kikerülő Kalocsai bajtársunk félrerántotta a kormányt, a teherautó meg imbolyogni kezdett az úteszten mindenfelé. Persze az oktató ordított vele, mint a fene!

Ezen az első tiszti iskolán csak Toldi harckocsink volt.

Chapó családjának Lébényben volt nemesi birtoka, ahova egyszer meghívta az egész tiszti iskolát! Jöttünk vezetési gyakorlatról vissza, és bementünk hozzájuk. Meg volt terítve minden asztal, és szépen megeztünk!

Motorkerékpáros baj

Nyergesújfalun voltuk éppen, amikor, többek közt, motorkerékpár-vizsgát is kellett szerezni.

Ott ment a bécsi műút, Nyergestől egy kicsit arrébb meg volt egy gyár, ahová mellékút vezetett, de az is ugyanolyan széles volt, mint a bécsi műút. Mivel ott nem volt forgalom, oda mentünk gyakorolni, ott is vizsgáztunk vezetésből, ami annyiból állt, hogy nyolcast kellett leírni. Ha bedöglött, azaz lefulladt a motor, már ki is hajítottak, szóval ügyeskedni kellett. Deák Lulu ráült egy 525-ös fekvőhengeres BMW-re. Ha azon meghúztad a gázt, ment ám! Hát meghúzta, de úgy, hogy a motor ment, ő meg maradt, és a karja bánta, úgy hogy hívták a mentőket, és vitték a kórházba.

Valamikor 1942 májusában átköltözött a tiszti iskola Nyergesújfalura. Elvben Esztergombában kellett volna lennie, de akkor ott volt még a 30. ezred, az ideiglenesen felállított 1. tábori páncélos hadosztály részeként. Valószínűleg ezért volt a páncélos tiszti iskola Nyergesújfaluban.

Az őrnagy úr váratlanul érkezik

A tiszti iskolán történt Nyergesen, hogy vasárnap déltől hétfőn délig én voltam szolgálatban. Pestről 9 órakor indult egy vonat, ami fél egy –egy óra tájban ért Esztergomba. 30–35 kilométer volt az út addig, Nyergesig csak egy vagy két megállót kellett menni. Nem tudom mi volt, a vonat késett, vagy mi, de 11-kor még nem jött meg. Éjszaka, tizenegy – fél tizenkettő fele érkezett meg Barthalos őrnagy úr. Jelentkeztem nála. A 168 ember négy nagy szobában volt elhelyezve a földön, szalmazsákokon, ágyak nem voltak. Jelentkeztem tehát, és mondtam, hogy én vagyok az ügyeletes. „– Igen” – mondta– , „megnézzük a szobákat!” Kirázott a hideg! Mondtam is magamban „Uram Isten, mit csináljak? Mert ha 5–10 ember hiányzik, akkor felköltök valakit, hogy menjen át a másik szobába, szóval ki lehet »driblizni« a dolgot, de ha 120–130 hiányzik a 160-ból, akkor mit sem tehetek.” Itt aludt kettő, ott három, ott meg tíz, és így tovább. Elkezdett ordítani, hogy mit képzelek, és kihallgatásra rendelt.

A hétfő reggeli kihallgatáson szinte mindenki ott volt, az őrnagy úr pedig elkezdte, hogy ő majd megtanít minket! Érdekes, mindig mindenki kész volt arra, hogy bennünket tanítson!

„– Menetöltözet, ébresztőtől takarodóig, egy hétig!” Ha bármi kifogás lesz, meg fogja hoszszabbítani. Így aztán reggel 5 órakor szépen fölkelünk, és este 9 óráig 36 kilóval megterhelve etünk, mentünk mindenhová – vécére is. Keserves egy hét volt!

Kúszás!

Füleki hadnagy úr, mint említettem, alacsony ember volt, Máday Sanyi meg a legnagyobb a században, vagy két méter tíz, deltás vállakkal. Szokása szerint Füleki hadnagy úr ráordított Mádayra, hogy: „– Kitéprom a bélélt!” Máday meg lenézett rá, és szelíden válaszolt „– Igenis, fő-hadnagy úr!”

Két iskola volt Nyergesújfalun, az egyik a falu egyik szélén, a másik a másikon. Mi nótaszóval mentünk – a magyar hadseregben az volt a divat. A parancsnok megfordult, „– Nóta!” , amire el kellett kezdeni a nótát a negyedik lépésre! Az iskolának hosszú drótkerítése volt, a gyerekek meg rohantak a kerítéshez a nótaszóra, a tanító néni is jött. Akkor a hadnagy úr, hogy alacsony létére mégis kinézzen valahogy, elkialtotta magát: „– Kúszás! Vonalamig előre!” Levágtuk magunkat a földre és kúsztunk, ő meg nagy daliásan odaköszönt a tanító néninek! Persze, hogy magasabb volt nálunk. Kúsztunk legalább egy kilométert, de ez is „katonadolog” volt, nem haragudott érte senki.

Miért nem jöttek gratulálni?

Balázs Viktor debreceni egyetemi hallgató volt, úgy mint én, vagy három évet végzett. Vele történt meg a következő eset. Egyik hadapródunk, Baranyai Endre hadapród őrmester, pont szolgálatban volt, amikor kijött a zászlósi kinevezése (egyébként nem szeretjük). Nos, Baranyai zászlós úr bejött a szobába, négy karpaszományos itt, négy ott, én a belső helyen. Az egyik oldalon kezdte, hozta a napost:

„– Majd én megtanítom magukat, hogy a zászlósi előléptetésemre nem jöttek gratulálni!”

„– Napos!”

„– Parancs!”

„– Egy csajka vizet ennek!” (A csajka másfél liter volt, az első nagy keservesen valahogy legyűrte.)

„– Napos!”

„– Parancs!”

„– Másikat!”

És így tovább. A negyedik pont Balázs Viki lett volna, ám ő azt mondta, hogy nem csinálja! Az újdonsült zászlós erre elordította magát, hogy letartoztatja, de mindhiába.

„– Nem bánom – mondta Viki –, de másfél liter vizet én nem tudok meginni! Holnap azonban szívesen iszom egy pohár sört a zászlós úr egészségére!” Erre abbahagyta Baranyai, rám már nem is került sor.

Az első tiszti iskola vége

Negyvenkettő május valahányadikán feloszlatták a tiszti iskolát. Végeztünk, mindenki megkapta a menetlevelet az irodától, hogy bevonuljunk a csapathoz. Nekünk nem kellett messze menni mert időközben a mi csapatunk, az 1/I. zászlóalj, már átköltözött Párkány-Nánára. Ez Nyerges-újfalutól lehetett olyan 20 kilométerre, szóval, jött a katonai teherautó, felpakoltunk, mentünk, kész. Mindenki visszament a csapatához. Chapó visszament Jászberénybe, a szilágysomlyóiak elmentek haza Erdélybe és így tovább, mi is visszamentünk a zászlóaljhoz.